

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Türk Dünyası Tarihi Bakımından Önemi, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Türk Dünyası ile İlgili Yayınları ve Türk Dünyasına Ait Belge Örnekleri

264 İsmet Binark*

Başbakanlık Müsteşarlığı döneminde devlet arşiv hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi ve Osmanlı Arşivi'nin yeniden yapılanması konusunda büyük hizmetleri geçen Muhterem Hasan Celâl Güzel'e şükran duygularımızın ifadesiyle...

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Türk Dünyası Tarihi Bakımından Önemi

Dünyanın en eski kavimlerinden biri olan Türkler, dört bin yıllık mâzileri boyunca Asya, Avrupa ve Afrika kıt'alarına yayılmış büyük bir millettir.

Günümüzde Türkler, batıda Balkanlar'dan doğuda Büyük Okyanus'a, kuzeyde

Kuzey Buz Denizi'nden güneyde Tibet'e kadar olan geniş bir sahada yaşamaktadırlar. Bu çok geniş saha dahilinde Türkler, iki coğrafi alanda büyük ve yeknesak topluluklar teşkil ederler. Bunlardan biri Türkiye, diğeri de batı kısmı Rusların, doğu kısmı Çinlilerin idaresinde olan Türkistan'dır. Bu iki birlik, aralarındaki bağlantıyı sağlayan ve kuzey kısmı Rusların, güney kısmı İranlıların idaresinde kalan Azerbaycan ile beraber, Batı Trakya'dan Moğolistan hududuna kadar hemen hemen kesintisiz bir Türk nüfus sahası vücuda getirirler.

Hudutlarını genel hatlarıyla çizmeye çalıştığımız bu sahada Türklerin topluca yaşadıkları diğeri yerler Tatar, Başkurt ve Çuvaş boyları ile Fin-Ugur kavimlerinin yaşadığı İdil-Ural bölgesi, Yakutistan ve Altay Dağları-Baykal Gölü arasındaki Altay, Hakas ve Tannu-Tuva bölgeleridir. Kesintisiz Türk nüfus sahası olarak sınırladığımız yerlerin dışında Türkler, Yugoslavya'da; Makedonya'da; Polonya'da; Romanya'da Dobruca ve Basarabya'da; Bulgaristan'ın Deliorman, Mestanlı-Kızanlık, Filibe, Plevne ve Varna bölgelerinde; Yunanistan'ın Batı Trakya; Irak'ın Kerkük havalesinde; Suriye'nin Azez, Münbiç ve Lazkiye bölgelerinde; Afganistan'da; bâzı Ege adalarında ve Kıbrıs'ta yaşarlar. Türk tarihi Çin'den Avrupa ortalarına kadar uzanan ve Avrasya olarak adlandırılan bu geniş coğrafya içinde gelişmiştir. Avrasya'nın tarihi, herşeyden önce Türklüğün tarihidir.

Türk tarihini değerlendirirken onu hem zaman, hem de coğrafi bakımdan diğeri milletlerin tarihinden ayıran şu hususların mutlaka göz önünde tutulması gerekir.

Mâzinin herhangi bir devresinde ayrı yerlerde başka başka Türk topluluk, idare ve devletlerini müşahade etmek mümkün olduğundan, Türk tarihi denilince, tek bir topluluğun belirli bir coğrafyadaki tarihi değil; Türk adı ile veya hususî adlarla anılan ve ayrı hükümdar ailelerinin idaresinde görünmekle beraber, dili, dini, töresi ve gelenekleri ile aynı millî kültürün sahibi olan Türk topluluklarının çeşitli bölgelerde ortaya koydukları tarihlerinin bütünü anlaşılmalıdır. Günümüzde bu geniş coğrafyaya dağılmış olan Türk toplulukları arasında dil, yaşayış, millî kültür, gelenek ve benzeri bakımlardan çok büyük ayrılıklar görülmemektedir.

(*) Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Zengin ve köklü Türk tarihinin ilmi yollarından araştırılıp incelenmesini fevkalâde güçleştiren bu hâdiseyi, bir bakıma, Türk milletinin dünya tarihinde derin iz bırakan kudret, tesir ve faaliyeti ile izah etmek mümkündür.

Yirminci yüzyıl biterken, dünyada, siyasî, ekonomik ve kültürel dengeleri çok derinden etkileyen değişimler ve gelişmeler olmaktadır.

Devletler ve milletler arasındaki münasebetlere oldukça değişik bakış ve telâkkiler hâkim olmaya başlamıştır. Bir başka ifadeyle, insanlık daha demokratik ve hoş görülü yönetimlerle aydınlık bir geleceğe hazırlanmaktadır.

Dünyanın çok geniş bir coğrafyasında güçlü bir nüfus dinamiğine sahip olarak, ancak siyasî bakımdan farklı bölgelerde yaşamakta olan Türklerin de bu gelişme ve değişimlerden etkilenmemeleri düşünülemez.

Dünyadaki siyasî ve ekonomik gelişmeler; özellikle Sovyeter Birliği ve Yugoslavya'daki dağılmalar, Türkiye dışında yaşayan Türkler konusunu ön plâna çıkarmıştır.

Olaylar da göstermektedir ki, ülkeler arasında ekonomi, kültür ve enformasyon alanındaki gelişmeler ve işbirliği demokrasiyi güçlendirmekte, demokrasinin zarurî hürriyet ortamı, her geçen gün sınırlarını genişletmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Orta Asya'da yeni devletlerin kurulması, geo-strateji açısından bu bölgeye karşı duyulan dikkat ve ilgiyi birden artırmıştır. Yüzyılı aşkın bir zamandır bölgeyi egemenliği altında tutan Rus ve Bolşevik işgalinin sona ermesi, tarihî ve kültürel geçmişleri bakımından birbirine çok yakın toplumların, bu bölgede bağımsız devletler kurarak dünya sahnesine çıkışları, hem bölgede hem de milletlerarası arenada, güç dengelerine yeni unsurlar katmıştır. Yeni kurulan bu devletler, Birleşmiş Milletlerle birlikte birçok milletlerarası kuruluşlara üye olarak ve bağımsızlıklarını daha da pekiştirmek üzere, iç düzenlerinde köklü reform hareket-

leri başlatmışlardır. Son zamanlarda birden güç kazandığı gözlenen irredantist Rus milliyetçiliği ve emperyalizmine rağmen, bu devletler bağımsızlık yolunda atmış oldukları adımları yavaşlatmadılar. Aksine adımlarını daha da sıklaştırdıkları görülmektedir.

Bununla beraber, bu bölgenin geleceği, bir taraftan Rusya'nın kesin olarak ne yönde tavır alacağını belli olması yanında, milletlerarası camianın bu bölgede olup bitenlere karşı duyacağı ilgiyle de çok yakından alâkalıdır.

Son yıllarda eski SSCB'de yaşanan bu değişiklikler, Bulgaristan ve Batı Trakya'da yaşayan soydaşlarımızın meseleleri, Kıbrıs konusu ve son Körfez bunalımı, dış Türklerin karşılaştıkları çeşitli meselelerin çözüme kavuşturulması, Türk dünyasının çeşitli yönleriyle tanınması konusunda yapılacak ilmi araştırmalara ve takip edilecek politikalara kaynak teşkil etmek üzere konuyla ilgili çalışmalar yapmanın zarureti ortaya koymuştur.

265

Türk dünyası tarihini anlama, herşeyden önce Türk milletinin tarih ve kültürünü ortaya koyacak arkeolojik malzeme ile, âbide, kitabe, yer, şahıs ve topluluk adları, meskûkat ve benzeri konularla; kütüphanelerde mevcut elyazması ve basma eserlerin, özellikle de arşivlerdeki vesikaların bulunmasına, tasnif, tahlil ve değerlendirmelerinin yapılmasına bağlıdır.

Takdir edileceği üzere, tarihin gerçek bilgileri arşiv belgelerine dayandırılır. Arşiv belgeleri olmadan ve bilinmeden, varsayımlarla tarih yazmak, belirli bir devir hakkında hüküm vermek, bir devri değerlendirmek, tarih biliminin gerektirdiği tarafsızlığa ve ilmi objektifliğe sığmaz.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, bu tespit ve düşünceden hareketle, Türk tarihinin her sahasında araştırma yapanların talebine cevap verebilmek maksadıyla, ilk elden, orijinal kaynaklara dayanarak belge neşrine başlamış bulunmaktadır.

Başbakanlık Devlet Arşivi'nin sahip olduğu malzemenin bütünüyle veya kısmen tanıtılması, ancak bunlara ait katalog, envanter veya rehber gibi monografik veya daha geniş muhtevalı eserlerin hazırlanması ve yayınlanması ile mümkün olabilecektir.

Özellikle, arşivdeki fonları, serileri veya tasnif gruplarını ele alacak monografik çalışmaların neşri, arşiv personeli için olduğu kadar, araştırmacılar için de büyük kolaylıklar ve faydalar sağlayacaktır.

Başbakanlık Devlet Arşivi'ndeki tasnifi tamamlanmış ve araştırmalara açılmış fon ve serileri tanıttıkları neşriyata bu bakımdan acilen ihtiyaç vardır.

Türk arşivlerinin, özellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin kemiyet ve keyfiyet itibarıyla zenginliğini ve önemini bilen ilim muhitleri, Türkoloji ve Şarkiyat çevreleri, Türk tarih ve kültürü sahasında araştırma yapanlar, bu arşivlerle ilgili belge neşriyatını ve külliyatları sarsızlıkla beklemektedirler.

266

Türk milletinin tarihî macerasını ortaya koyabilmek için, arşivlerimizdeki otantik ve orijinal arşiv belgelerinin mutlaka değerlendirilmesi, ilim âleminin istifadesine sunulması, kısaca bugüne kazandırılması sağlanmalıdır.

Arşiv belgelerimizin bugüne kazandırılması, bir bakıma vatan coğrafyasının tapusuna kavuşturulmasıdır.

Arşivlerimiz Türk Devleti'nin devamlılığını sağlayan temel kuruluşlardan biridir. Millî tarih ve kültürün gerçek kaynağıdır. Arşivlerimiz aynı zamanda bütün sosyal ve insanî bilim dallarının temel dayanağıdır. Nihayet arşivlerimiz, bizi, yüzyıllarca kader birliği yaptığımız milletlerle, ayrıca bütün medenî dünya milletleri ile bilgi ve düşünce alışverişine ve kaynaşmaya götürebilecek en sağlam kaynaklardır.

Devletlerin, milletlerarası siyasî platformlarda ve ülke içinde karşılaştığı iç ve dış meselelerin ancak eldeki arşiv malzemesinin değerlendirilmesiyle çözülebileceği; bu sebeple bütün siyasî, ekonomik, idarî, kültürel ve diğer

millî meselelerde gelecek için alınacak her türlü kararda arşivlerin yararlanılacak en güvenilir ve en objektif kaynak olduğu, bugün devletler hukukunun da kabul ettiği bir gerçektir.

Devlet yalnız çözüme kavuşturulması gereken acil meseleleri için değil, daha geniş manâda kültür politikası, kültür gelişimi ve milletlerarası münasebetler konularında da arşivlerinden yararlanmalıdır.

Türk kültürü, Türk milletinin tarih sahnesine çıkışı ile başlar. Binlerce yıl Türklüğün ekmeği, katığı gibi onu doyurur, besler. Millet olarak ayakta tutar. Yüzyıllar boyu nesilden nesile akar. Kendi kabuğu ve derinliği içinde olgunlaşır ve kaynaşırken, kendine has maddî ve manevî değerlerini de bir bütün içinde korumaya çalışır.

Bilindiği gibi, kültür, müşterek mâzinin ürünüdür. Bir milleti; tarih, sanat, dil ve düşünce sahalarında sahip olduğu millî mirasının gölgesinde gelecek nesillere tanıttığı sevdiği onun kendi kültürüdür.

Millî kültür ait olduğu toplumun fertlerini ayakta tutar, birbirine bağlar, millet olma şuuruna götürür; toplum fertlerine şahsiyet kazandırır. Bir milletin millî kültürü, o milletin millî şahsiyetidir.

Bilinmelidir ki, arşivlerimiz, herşeyden önce millî kültürümüz ve millî kimliğimiz için gereklidir. Zirâ arşivlerimiz, millî tarihimizin ve kültürümüzün ilk elden, otantik kaynaklarıdır. Toplum yapımızdaki çözümleri önleyecek ortak inanç noktalarımızı arşivlerimizde bulmaktayız. Hayata kavuşturulacak arşiv belgeleri bu yüce milletin hukuka, hakka ve ilme saygısının ve insan sevgisinin delilleri olacaktır.

Tarihçiler tarafından dokümanter kaynak malzemenin değeri anlaşıldığından bu yana, arşiv malzemesinin seriler halinde yayınlanmasına başlanılmıştır. Yayın faaliyetlerinin sonucu olarak da, bilhassa Avrupa'da ilmî ve tenkidî tarihçilik gelişmiştir. Bu gelişme, özellikle Ortaçağ kaynak malzemelerinden bâzi

büyük koleksiyonların yayınlanmasından sonra daha belirgin bir hâl almıştır.

Türk tarihinin başlıca kaynağını arşiv belgeleri teşkil ettiği halde; ülkemizde yukarıda zikrettiğimiz manâda bir dokümanter kaynak yayınının bugüne kadar pek yapılamadığı görülmektedir.

Türkiye'de belge koleksiyonlarının yayınlanmasında gecikilmesinin başlıca sebeplerinden biri de, arşiv malzemesinin yakın zamana kadar arşivistler tarafından yeterince tasnif edilip envantere bağlanamamış olmasıdır. Bugün bu sebep ortadan kalkmıştır.

Dokümanter belge neşri konusundaki açığı kapatmak ve zengin tarihî kaynaklarımızın yerli ve yabancı araştırmacılara ulaştırılıp, tarihimize ilgili yanlış değerlendirmelerin önüne geçmek maksadıyla, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce bir taraftan tasnif çalışmaları sürdürülürken, diğer taraftan da envantere bağlanmış arşiv malzemesinden belge koleksiyonlarının yayınına geçilmiştir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Genel Müdür olarak sorumluluk üstlendiğimiz 1992 yılı başından itibaren, meslekî hüviyetteki eserlerin hazırlanması ve yayınlanması yanında, ülkemizdeki dokümanter belge neşriyatı konusundaki ihtiyacı karşılamak ve zengin tarihî kaynaklarımızı yerli ve yabancı araştırmacılara ulaştırıp, tarihimize ilgili yanlış değerlendirmelerin önüne geçmek maksadıyla, bir taraftan tasnif çalışmalarını sürdürürken, diğer taraftan da envantere bağlanmış arşiv malzemesinden belge koleksiyonlarının yayını plânlı bir şekilde sürdürmektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerin koleksiyonlar halinde yayını plânlanırken, aramızda kan ve kültür bağı bulunan ve bir asra yakın bir süredir aslî köklerinden uzaklaştırılma baskısına maruz kalmış Türk cumhuriyetlerine ve onların yaşadıkları coğrafyaya öncelik tanınmıştır.

İşbaşına gelen hükümetler ve milletimizce, bağımsızlıklarına yeni kavuşan ve ortak kültür bağlarımız olan Türk cumhuriyetle-

ri, diğer Türk toplulukları ve yurt dışındaki soydaşlarımızla münasebetlerin geliştirilmesi hususuna bilindiği gibi büyük önem verilmektedir.

Osmanlı Devleti ile yüzyıllarca iyi münasebetler içerisinde bulunan soydaşlarımıza, Osmanlı Devleti'nin vârisi olan Türkiye Cumhuriyeti de, bu dönemde elinden gelen her türlü gayreti sarfederek onların bağımsızlıklarını ebedileştirme görevini âdeta üstlenmiştir. İşte bu gayret ve çabalardan biri de, yıllardır millî tarih ve kültürel kimlikleri unutturulmak istenen soydaşlarımızla, yeniden her türlü tarihî ve kültürel bağ ve münasebetlerimizi gün ışığına çıkararak, Türk cumhuriyetleri arasındaki dayanışmayı temin etmek ve dış dünyaya karşı tesanüde dayanan bir münasebet içeresine girmelerini sağlamaktır.

Bu maksatla yürütülen bütün çalışmalara yardımcı olmak, hazırlanmasına başlanılan projelere ışık tutmak ve Türk dünyasının çeşitli yönleriyle tanınması konusunda yapılacak ilmi araştırmalara kaynak teşkil etmek üzere; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünce, Türkiye dışında yaşayan Türkler hakkında siyasi, tarihî, edebî, kültürel, ekonomik ve diğer konularda gerek ülkemizde, gerekse başka ülkelerde Türkçe ve yabancı dillerde yayınlanmış kitap, makale ve tebliğlerle ilgili bibliyografik bilgileri ihtiva eden bibliyografik çalışmalara ve dokümanter belge neşriyatına öncelik tanınmıştır.

Bu düşünce ışığında, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki tasnifi tamamlanmış ve araştırmaya açılmış belgelerden Türkiye dışındaki Türklerle ilgili olanların tespit edilip yayınlanması plânlanmıştır. Bu çalışma ile Osmanlı Devleti'nin kendi çağdaşı olan Türk devletleri, hanlıkları ve boylarıyla olan münasebetleri orijinal belgeler ışığında ortaya konmak istenmiştir.

Söz konusu belgelerin yayınlanması sonucu, Türk dünyası ile ilgili birçok konu aydınlatılmış olacak, ayrı coğrafya ve iklimlerde yaşayan, Türk adı ile veya değişik adlarla anılan dili, dini, töresi ve gelenekleri ile aynı mil-

İf kültürün sahibi olan Türk devletlerinin çeşitli sahalarda birbirleriyle olan münasebetlerinde, günlük siyasî ortamın ortaya çıkardığı meseleler tarihî perspektif içerisinde değerlendirme imkânına kavuşacaktır.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Türk Dünyası ile İlgili Yayınları

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları

- *Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dâir Arşiv Belgeleri (1687-1908 Yılları Arası)*. -Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1992. -XLVII, 240, 197 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu.3).

268

Kafkasya'dan Türkistan'a, Türk dünyasının büyük bir bölümünün 221 yıllık tarihî belgelerini ihtiva eden bu eser, üç ana bölüm halinde düzenlenmiştir: Birinci bölümde, belgelerin özetleri; ikinci bölümde, belgelerin transkripsiyonları ve üçüncü bölümde, belgelerin fotokopileri (142 adet) yer almıştır. Ayrıca, "Belgelerde Geçen Terimlere Dâir Açıklamalar" ile şahıs, yer ve müessese adlarını ihtiva eden bir "İndeks"e eserin sonunda yer verilmiştir.

Belgeler, yukarıda ifade edilen başlıklar altında toplanmış, her bölgeye ait belgeler kendi içinde kronolojik olarak sıralanmıştır. Çalışmada yer alan 142 belgeden 37 adedi Kafkasya, 81 adedi Türkistan ve 24 adedi Kırım ile ilgilidir. Kafkasya başlığı altında toplanan belgeler 1696-1908, Türkistan başlığı altında yer alan belgeler 1689-1906, Kırım ile ilgili olanlar ise 1687-1890 tarihleri arasında ihtiva etmektedirler. Belgeler, hatt-ı hümayun, nâme-i hümayun, irâde, hüküm gibi belge türlerinden teşekkül etmektedir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Türk dünyasını yakından ilgilendiren ve SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlıklarını kazanan

Türk devletlerinin, diğer devletlerle dün aralarında çıkmış ve ileride de çıkması muhtemel tarihten kaynaklanan politik ve siyasî anlaşmazlıkların çözümüne yardımcı olmak amacıyla, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve Türk dünyasının değişik coğrafi bölgelerinde yaşamış, devlet kurmuş, tarih sahnesinde yer almış Türk devletlerine, kavimlerine ait arşiv belgelerini tespit edip yayınlamayı plânlamıştır. Ortaya çıkan bu çalışma, işte bu düşüncenin mahsulü olup, bu sahadaki kaynak eser boşluğunu gidermek maksadıyla hazırlanmıştır.

- *Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dâir Arşiv Belgeleri: Karabağ-Şuşa, Nabçivan, Bakü, Gence, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy.*- Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1992, 1993. -2 cilt (XXVIII, 427 s.; XX, 483 s.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 4, 9).

1. c.: 1578-1914; 2. c.: 1575-1918

Büyük Ermenistan hayaliyle, masum Azerbaycan Türkünü katleden Ermenilerin zulmünü ve Azerbaycan topraklarının Türklüğünü belgeleyen iki ciltlik bu eser; Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nın 4 ve 9 numaralı yayınıdır.

1992 yılında yayınlanan 1. cilt, 1578-1914 yıllarına ait 88 belgeyi; 1993 yılında yayınlanan 2. cilt ise, 1575-1918 yıllarına ait 79 belgeyi ihtiva etmektedir.

Eserin 1. cildinde, sözü edilen bölge ve hanlıklarla ilgili 88 belge, yaklaşık olarak üçbuçuk asrı kucaklamaktadır. Bu belgelerin tarihin ışığında yeniden değerlendirilmeleri, hem bizim hem de ilgili ülkelerin daha sağlıklı bir geleceğe ve dayanışmaya birlikte adım atmamıza imkân sağlayacaktır.

Belgelerde, Rusların kuracakları imparatorluğa Türk illerini de dahil etmek için gösterdikleri faaliyetlerini, Türklükle meskûn bölgeleri ilhak ettikten sonra onların din, dil ve kültürlerini yok ederek Ruslaştırma çabalarını, aynı ırka mensup hanlıkları birbirine düşürerek onları coğrafyadan silme gayretlerini, za-

man zaman da bâzı Müslüman devletleri kışkırtarak Osmanlı'ya nasıl baş kaldırttığını; bu arada, Ermenilerin Gence, Şuşa ve Bakü'de Türklere saldırarak katliam yaptıklarını, evlerini yakarak mallarını yağmaladıklarına dâir olayları görmek mümkün olacaktır.

Eserde, belgelerde bahsi geçen bölgelere ait ve "Rusya Hükûmeti'nin 1914 Resmî Kafkasya Salnâmesi"ne göre yapılmış olan; Bakü, Karadeniz, Erivan, Tiflis, Gence, Küta-yis, Kars, Batum, Dağistan, Triski ve Kuba vilâyetleri ile Sohum ve Zakatal kazalarında yaşayan Müslümanlar ile Ermeni, Rus ve Gürcülerin nüfuslarını ve bölgelere göre dağılımını gösteren bir harita da yer almıştır. Bu harita tetkik edildiğinde, 1914'ten günümüze kadar geçen süre içerisinde bölgede nüfus durumunun Türkler ve Müslümanlar aleyhine kasdî olarak nasıl değiştirilmeye çalışıldığı açıkça görülecektir.

Eser üç ana bölümden meydana gelmiştir:

Birinci bölümdeki "Giriş" kısmında, Azerbaycan'ın coğrafî konumu, adı, etnik yapısı ve tarihçesi ile Azerbaycan Türk hanlıklarının tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm, belgelerin özet ve transkripsiyonlarına ayrılmıştır. Özet ve transkripsiyonlardan sonra, belgelerde geçen terimlere dâir açıklamalar ile yer, şahıs ve müessese isimlerinden oluşan bir "İndeks" ve "Giriş" kısmının yazılmasında yararlanılan kaynaklara ait "Bibliyografya"ya yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, kitapta kullanılan 88 belgenin fotokopileri ile bir harita yer almaktadır.

2. cilt, 1992 yılında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce yayınlanan "Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dâir Arşiv Belgeleri - I" adlı eserin devamı olup, 1575-1918 yılları arasındaki 343 yıllık döneme ait 79 belgeyi ihtiva etmektedir. Eser, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunan orijinal ve otantik kaynaklara dayanılarak hazırlanmıştır. Eserde yer alan

belgelerin konularını ana başlıklar hâlinde şöyle sıralayabiliriz.

Osmanlı Yönetimi ve Hanlıkları Dönemine Ait Belgeler:

Bu bölümde, Osmanlı Devleti tarafından bölgede yapılan tahrir çalışmaları, bölgeye gönderilen madenciler ve alınacak vergiler; bölge ile ilgili olarak Osmanlı, İran ve Rusya devletleri arasında yapılan savaşlar ile barış ve sınır tespit görüşmeleri; Osmanlı Devleti'nin hanlıklar ve bölge halkı ile olan münasebetleri, hanlıkların yardım talepleri; Osmanlı Devleti'nin sınır bölgelerinde görevli vali, mutasarrıf ve kale muhafızlarının hanlıklar ve bölge hakkında çeşitli bilgileri ihtiva eden raporları ile bölge halkından olup, Osmanlı topraklarına sığınmış kişilere yapılan maddî yardımlar hakkındaki belgelere yer verilmiştir.

Rus İşgali Dönemine Ait Belgeler:

Bu bölümde, Rusya'daki Ermeniler ve Türklere ilgili, çeşitli konularda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan görüşmeler; Rus, Ermeni ve Türk münasebetleri ile Rusya'nın Kafkasya politikası; Ermenilerin Türklere yönelik faaliyet ve katliamları; Ermeni-Türk çatışmaları; Türklere yönelik Rus mezâlimi ve Türklerin din, dil ve canlarını korumak amacıyla kurdukları cemiyetler ve bunların faaliyetleri ile ilgili belgeler yer almıştır.

Bağımsız Azerbaycan Kurulduktan Sonraki Döneme Ait Belgeler:

Bu bölümde ise, Osmanlı Devleti ile Azerbaycan ve Gürcistan Cumhuriyetleri arasında imzalanan Bakü-Batum Petrol Sevkiyatı Antlaşması ve Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında siyasî, iktisadî, askerî konularda imzalanan dostluk ve işbirliği antlaşmasına yer verilmiştir.

Belgeler bir bütün olarak incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin, bu topraklardaki hâkimiyeti döneminde, bölgeye düzen getirmeye çalıştığı; merkezden gönderilen ordunun, bölge halkı ile takviye edilerek İran saldırılarına karşı korunduğu; Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlamasıyla bölgedeki hâkimiyetinin de zayıfladığı, ancak buna rağmen bölgenin Rus ve İran hâkimiyetine geçmemesi için elden gelen gayretin ve fedakârlığın gösterildiği; gerek bölgenin durumu, gerekse hanlıklar ile sürekli ilgilenildiği; ayrıca bölge hânedanından olup, Anadolu'ya gelmiş olan bâzı hanların da himaye edilerek, onlara çeşitli yardımlarda bulunulduğu görülecektir.

Yine belgelerden anlaşıldığına göre, Rus işgali döneminde de Osmanlı Devleti, bu bölgedeki Müslümanlarla sürekli olarak ilgilenmiştir. Rusya'dan gelen Müslüman hacılar için Cidde'de bir Rus Konsolosluğu açılmasına izin verilmesi; Türklerin durumu ile bölgedeki Ermeni-Türk çatışmalarının Petersburg, Tiflis, Batum, Rostof, Tahran, Tebriz ve Londra'daki Osmanlı elçilik ve şehbenderlikleri vasıtasıyla takip edilmesi, zaman zaman Rusya ve İran nezdinde Müslümanlara yönelik saldırılara karşı tedbir alınması hususunda teşebbüslerde bulunulması, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Eserin tetkikinden de anlaşılacağı üzere, belgelerin ağırlık noktasını Ermenilerin Türklere yaptıkları mezâlim ve katliam teşkil etmektedir.

Bununla ilgili olarak, Bakü, Nahçıvan ve Revan'da Ermenilerin Türklere silâh ve bombalarla saldırımları üzerine, silâhsız Türklerin kendilerini hançerleri ile müdafaa ettikleri, Ermenilerin, saldırgan ve silâhlı taraf kendileri olmalarına rağmen, dünya kamuoyunun dikkatini çekmek ve taraftar kazanmak için, Müslümanlar tarafından katledilen, evleri ve eşyaları yakılıp yıkılan ve İslâm dinini kabule zorlanan mazlumlar rolüne bürünerek her tarafa telgraf gönderdikleri (bkz. belge nu. 60); Şuşa'daki Ermenilerin, Ermeni mahallesinde ikâmet eden Türklere saldırarak tamamını katlettikten sonra, kırk hâneli bir Türk köyünü de

yaktıkları (bkz. belge nu. 65); Ermenilerin dokuz Türk köyünü yakarak buradaki ahaliyi katlettikten sonra, kırk kişiyi de esir aldıkları, çeşitli zarar ve ziyana sebebiyet verdikleri, katledilenler arasında Osmanlı Devleti tebasından Müslümanların da bulunduğu (bkz. belge nu. 69) gibi örnekleri zikretmek mümkündür.

Yukarıdaki örnekler, Ermenilerin Türklere karşı yürüttükleri katliamları ve dünya kamuoyunu yanıltma politikalarını çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Kafkasya'daki Türkler, Ermeni katliam ve saldırılarına karşı mal ve canlarını korumak üzere Tiflis, Bakü, Şuşa, Nuha, Demirhan gibi önemli merkezlerde gizli cemiyetler teşkil etmişlerdir. Bunlardan en önemlisi, 1905'te Ağa-oğlu Ahmed ve arkadaşlarının kurmuş olduğu Difâ'î İttihâd-ı İslâm Cemiyeti adlı gizli kuruluştur.

Fırka, özellikle Kafkasya'da değişik mezheplere mensup oldukları halde, bütün ayrılıkları bir tarafa bırakarak, aynı fikir etrafında birleşen Müslümanlardan teşekkül etmiştir. Başlıca merkezleri Erivan, Şuşa, Nuha, Bakü ve Tiflis'tir. Çoğunluğu Dağıstan ahalisinden olmak üzere, yaklaşık yirmi bin milisi bulunan cemiyetin görevleri şunlardır:

Rusya Hükûmeti tarafından idare edilmekte olan Müslümanlara ait cami, medrese vesair vakıf emlakının iadesini sağlamak, Müslüman köylerin işledikleri arazi üzerinde hak sahibi olmalarını temin etmek; Müslümanların Osmanlı topraklarına göç edebilme ve ziraat yaptıkları araziye satın alabilme serbestisine kavuşmalarını sağlamak; Kafkasya'daki Hristiyan ahaliye sağlanan siyâsî, iktisadî ve hukukî hakların Müslümanlar için de geçerli olmasını temin etmek; Müslümanlara karşı bir hareket vukuunda birlikte taarruz etmek.

Söz konusu cemiyetin, Türkler ile Ermeniler arasındaki çatışmaların Rusya'nın tahriklerinin bir eseri olduğu inancını taşıması sebebiyle, Rus memurlarının herhangi birinin bu yolda bir hareketi görüldüğünde, buna

karşı gelineceği de fırkanın faaliyetleri arasında yer almaktadır (bkz. belge nu. 75).

Kafkas Türkleri'nin Farsça yerine Türkçe'yi kullanmalarını sağlamak, medreselerde okutulan kitapları Osmanlı Türkçesiyle telif ettirmek, mekteplerde Osmanlı eğitim programlarının aynen tatbikini sağlamak; Arapça, Türkçe ve Farsça'ya vâkıf Ermeniler tarafından Kafkas Türklerine yönelik olarak yapılacak muzır neşriyate karşı reddiyeler neşretmek, İstanbul'dan muallim ve müderris tedarik etmek, tefsir ve hadis kitaplarının Türkçe neşri-ni sağlamak gibi gayelerle Bakü'de General Zeynelâbidin Takiyof ve arkadaşları tarafından kurulan Neşr-i Ma'ârif-i Umûr-ı Hayriyye Cem'iyet-i İslâmiyye Programı (bkz. belge nu. 76) ile, Kafkas Müslümanlarınca kurulan komitenin dağıtmış olduğu beyannâmelerden (bkz. belge nu. 56) birine de eserde yer verilmiştir.

1917 Rus Bolşevik İhtilâli sonrasında Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi bağımsız cumhuriyetler kurulmasından sonra, Osmanlı Devleti bölge devletleri ile antlaşmalar yapmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti ile Azerbaycan ve Gürcistan cumhuriyetleri arasında 4 Haziran 1918'de Bakü ile Batum arasında petrol sevkiyatı ile ilgili olarak yapılan antlaşmada; Bakü ile Batum arasında petrolün devamlı olarak akıtılması, Bakü ile Batum arasındaki petrol kaynaklarının mevcut vaziyetlerini muhafaza etmeleri, her ülkenin kendi sınırları içerisinde kalan petrol kaynaklarını korumaları, konulacak vergiden, her ülkenin, toprakları üzerinde bulunan petrol kaynaklarının zenginliği nispetinde pay alacağı hususlarına da eserde yer verilmiştir (bkz. belge nu. 78).

11 Ağustos 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında yapılan ikili antlaşmada ise, daha geniş muhtevalı bir çerçeve çizilmiştir. Bu antlaşmada, Osmanlı Devleti ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetlerinin sınırları tespit edildikten sonra, iktisadî ve siyasî konulara ilâveten, askerî alanda da; Azerbaycan Cum-

huriyeti Hükûmeti tarafından talep olunduğu takdirde, Osmanlı Devleti Hükûmeti'nin Azerbaycan'da düzen ve iç güvenliği sağlamak için gerekirse askerî yardımda bulunabileceği, Bakü Limanı'ndaki tesisler ile Hazar Denizi'ndeki gemi vesâir nakliye araçlarının askerî maksatlarla kullanılması için Osmanlı Devleti'nin emri altına verilebileceği, Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan Cumhuriyeti dahilindeki yollardan askerî nakliyat için istifade edebileceği de yer almıştır. (bkz. belge nu. 79).

Karabağ, Nahçıvan ve Azerbaycan üzerindeki Ermeni iddiaları bilinmelidir ki, bugün de hiçbir haklı gerekçeye dayanmamaktadır.

Azerbaycan Türkü'nün başlattığı ve kazandığı son bağımsızlık hareketinden sonra, önce Dağlık Karabağ, bilâhare diğer Azerbaycan topraklarında, tarihte Ermenilerin yaptığı katliam ve soykırımın tekrar sahnelendiğini görmekteyiz.

Azerî-Ermeni çatışmalarına kaynaklık eden meselelerin temelinde bilinmelidir ki, Ermeniler'in Azerbaycan topraklarını ele geçirecek Büyük Ermenistan'ı kurma hedef ve hayâli vardır.

Eser, iki ana bölümden meydana gelmektedir:

Birinci bölümde, belgelerin özet ve transkripsiyonu, belgelerden geçen terimlerle ilgili açıklamalar ile şahıs ve müesseseler isimlerinden meydana gelen indeks bulunmaktadır. İkinci bölümde ise, belgelerin fotokopileri yer almaktadır.

1. cildin giriş kısmında, o dönemin Başbakanı Sayın Süleyman DEMİREL'in "Önsöz"ü ile Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK'ın "Sunuş" yazısı yer almakta ve Azerbaycan tarihi hakkında bilgi verilmektedir.

Eserde; Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk hanlıkları arasındaki münasebetler, Osmanlı Devleti tarafından bölgede yapılan tahrir çalışmaları, bölgeye gönderilen madenciler ve alınacak vergiler, Rusya'daki Ermeniler ve Türklerle ilgili çeşitli konularda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılmış olan görüşme-

ler, Ermeni-Türk ve Rus çatışmalarına ait belgeler bulunmaktadır.

- *Bosna - Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516 - 1919)*. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1992. - XXVIII, 685 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 7).

Avrupa'nın ortasında bugün büyük bir insanlık dramı yaşayan Bosna-Hersek'in, dört yüzyıllık geçmişine ışık tutan, Osmanlı Devleti dönemine ait 96 belgenin yer aldığı bu eserin "Önsöz"ü, dönemin Başbakanı Sayın Süleyman DEMİREL tarafından yazılmıştır. Gerek "Önsöz"de ve gerek Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK tarafından yazılan "Sunuş" kısmında, Sırp zulmüne işaret edilmekte, ayrıca Bosna-Hersek tarihi hakkında geniş bilgi verilmektedir.

Yirminci yüzyılın son on yılında, dünyanın kabuk değiştirdiği bir dönemde, insan hak ve hürriyetlerinin ve dinî hoşgörünün çağrı kabul edilen günümüzde, Avrupa'nın ortasında, Bosna-Hersek'te, insanlık tarihinin utanç sayfalarından biri olarak kalacak Sırp mezâlimi yaşanmıştır.

Devlet ve millet olarak Bosna-Hersek olaylarına duyduğumuz bu yakın ilginin bir başka sebebi de, asırlarca Osmanlı idaresi altında yaşamış Slavca konuşan bu halkın hâlâ Türk-İslâm kültürünü sürdürmesi ve bu halkın çeşitli sebeplerle Türkiye'ye göç etmiş kısmının da tamamen Türkleşmiş olarak aramızda yaşıyor olmasıdır.

Bosna-Hersek'te yaşanan trajedinin boyutları her geçen gün giderek genişlemekte ve bu bölgenin; dünyanın gözleri önünde, insanları, inançları, töreleri, maddî-manevî kültür değer ve varlıkları ile âdeta haritadan silinmeye çalışıldığı görülmektedir.

Bugün, Osmanlı Devleti'nin mirası üzerinde otuzdan fazla devletin tarih sahnesinde yer aldığı görülür. Bosna-Hersek de bunlardan sadece birisidir. Bilindiği üzere, Bosna-Hersek, 1463 yılında Fâtihten Sultan Mehmed tarafından fethedilerek Osmanlı topraklarına

katılmıştır. Osmanlı'nın âdil ve hoşgörülü idaresi, bu bölge insanlarının hiçbir baskı altında kalmadan İslâm dinini seçmelerine, Osmanlı Devleti'ne ve onun temsil ettiği ideallere bağlı kalmalarına sebep olmuştur.

Büyük Fâtihten, Bosna'yı fethettiği zaman Osmanlı devlet politikasının gereği olarak bölge halkına dinî serbestlik tanımış, mal ve can güvenliği sağlamıştır. Fâtihten Sultan Mehmed, buradaki Lâtin papazlarına gönderdiği bir fermanla;

"Ben ki Sultan Mehmed Hânım. Cümle avâm ve havâsa malûm ola ki işbu darende-gân-ı fermân-ı hümayun Bosna-rubbânlarına mezîd-i inâyetim zubûra gelip buyurdum ki, mezbûrlara ve kiliselerine kimse mâni ve müzâhim olmayup ihtiyâtsiz memleketimde duralar. Ve kaçup gidenler dabi emn ü emânda olalar.

Gelip bizim bâssa memleketimizde haufsiz sâkin olup kiliselerine mütemekkin olalar. Ve yüce hazretimden ve vezîrlimden ve kullarımdan ve reâyalarımıdan ve cemi'-i memleketim halkından kimse mezbûrelere dabi ve taarrûz edip incitmeyeler. Kendülere ve canlarına ve mallarına ve kiliselerine ve dabi yabandan bâssa memleketimize âdem gelirler ise yemin-i mugallaza ederim ki yeri, göğü yaratan perverdigâr hakkıçün ve mus-haf hakkıçün ve ulu peygamber hakkıçün ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkıçün ve kuşandığım kılıç hakkıçün bu yazılanlara hiçbir fert mubâlefet etmeye. Mâdâm ki bunlar benim emrime mutî ve münkad olalar. Şöyle bilesiz." diye seslenmiştir. Bu ferman suretinde de görüldüğü üzere, buralarda yaşayan bölge halkına mal, can güvenliği verilmiş, dinî serbestî tanınmış, onların geniş bir hürriyet ortamında hayatlarını sürdürmeleri sağlanmıştır.

Bugün Avrupa'nın ortasında, medenî dünya ülkelerinin gözleri önünde Müslüman bir topluluk, Haçlı taassubunun soykırımına uğramış ve Bosna-Hersek meselesi Balkanlar'ın kanayan yarası olmaya devam etmiştir.

Balkanlar, Türkiye bakımından son derece önemli bir coğrafî bölgedir. Altı yüz yıl-

lık Osmanlı medeniyetinin ve kültürünün yordduğu bu topraklarda, bugün üç milyon Türk ve on üç milyon Müslüman, İslâmiyeti Türkler aracılığı ile kabul ettikleri için yüzlerini Türkiye'ye dönmüşler, ümitlerini bize bağlamışlardır.

Bosna-Hersek'in tarih öncesi çağlardan bilinen ilk sakinleri, bir Hint-Avrupa halkı olan İlliryalılar'dır. Balkan yarımadasının kuzey batı bölgelerini istilâ eden İlliryalılardan sonra, Bosna-Hersek Romalılar tarafından işgal edilmiştir. VII. yüzyılda bölgeye Slavlar yerleşmeye başlamış; XII. yüzyılın ortalarından, Osmanlıların bölgeye hâkim olmasına kadar geçen zaman içerisinde, Macar hâkimiyetinde kalan Bosna-Hersek 1463'te Osmanlı topraklarına katılmıştır.

1463 yılında Fâtilh Sultan Mehmed tarafından fethedilen Bosna-Hersek'te Osmanlı idaresi süresince halkın önemli bir bölümü İslâmiyeti kabul etmiştir. Bunun neticesi olarak, Osmanlı-İslâm kültürü burada süratle gelişmiş ve kökleşmiştir. Uzun yıllar bir Osmanlı vilâyeti olarak kalan Bosna-Hersek, 1876-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra fiilen Osmanlı tasarrufundan çıkıp Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kontrolüne girmiştir. 7 Ekim 1908'de, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu burayı kendine bağlamış; 1878'de başlayan işgal ve 1908'deki ilhaklarla birlikte toplam kırk yıl devam eden Avusturya-Macaristan idaresi boyunca Bosna-Hersek'in sınırlarında fazla bir değişiklik olmamıştır.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dağılması ile bölgede bir güç boşluğu doğmuş; Bosna-Hersek, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bir parçası olmuş ve Sırbistan'la birleştirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Yugoslav Krallığı'nın dağılması ile birlikte Bosna-Hersek toprakları işgal edilip paylaşılmıştır. Komünist Parti tarafından kontrol edilen bağımsızlık mücadelesi, 29 Kasım 1945'te Yugoslav Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla neticelenmiştir. Bosna-Hersek'te, 2 Temmuz 1944 yılında Müslüman, Sırp ve Hırvatların, eşit statü-

de katıldıkları Demokratik Yugoslav Federasyonu'nun bir üyesi olmuştur.

1989 yılında Doğu bloku ülkelerinde başlayan çözülme Yugoslavya'yı da etkisi altına almıştır. Bosna dramı ise Boşnak Müslümanlarla Hırvatların 29 Şubat 1992'de bağımsızlıkları lehine oy kullanmalarından hemen sonra başlamıştır. Sırp milisleri Müslümanlarla meskûn Bosna-Hersek şehirlerine saldırarak, binlerce Müslümanı katlederken, Bosna toprakları üzerinde de Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni ilân edilmiştir.

Bosna-Hersek adını, Bosna ırmağından ve kendisine 'herzog' (dük) unvanını veren mahalli bir derebeyinden almıştır. 51.129 km²'lik yüzölçümüne ve 4.3 milyonluk bir nüfusa sahiptir.

Bu nüfusun %44'ünü Müslümanlar, %33'ünü Sırlar ve %17'sini Hırvatlar teşkil etmektedir. Bosna-Hersek'te Müslümanlar ile Ortodoks ve Katolikler yıllardır içiçe yaşamaktadırlar. Dinî ve kültürel farklılıklara rağmen Yugoslavya'nın bu bölgesinde Müslüman, Sırp ve Hırvatlar uzun bir süre uzlaşmayı, birtakım milliyetçi taleplere tercih etmişlerdir. Başkent Saraybosna'da Katolik ve Ortodoks kiliselerinin çanları ile camilerden yükselen ezan sesleri günlük hayatın tabii bir parçası olmuştur. Son zamanlara kadar hiçbir etnik grup ayrılma talebini dile getirmemişti. Ancak son günlerde, Büyük Sırbistan emellerinin bir parçası olarak, Bosna-Hersek'teki Sırlar harekete geçirilmiştir.

Bosna-Hersek'te bugün Müslümanları katleden Sırların, Osmanlılardan önce bölgede varlıklarından söz edilememektedir. Bosna bölgesindeki Katolik Hırvatlar ve Bogomill mezhebindeki Boşnaklar buranın yerli ahali-siydiler. Sırlar, Osmanlı'nın burayı fethetmesini müteakip, Karadağ, Sırbistan ve diğer bölgelerden buraya getirilip çoban, çiftçi olarak iskân edilmişlerdir. Bunu çok açık bir şekilde ortaya koyan delil, Bosna bölgesinde Ortodoks mâbedi olarak karşımıza çıkan en erken tarihli yapının Papraça Kilisesi olmasıdır ki, bu mâbedin inşa tarihi 1547'dir. Yani, Osmanlıların bölgeye hâkim olmasından seksen küsur yıl sonra inşa edilmiştir.

Osmanlının diğer kavimlere olduğu gibi, Sırlara da müsamahakâr davranması neticesi, Sırların bu bölgede müessiriyetlerinin arttığını görüyoruz.

Bosna-Hersek'in tarihi incelendiğinde, bölge halkının tarih boyunca devamlı baskı ve zulümlerle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu bölgede yaşayan insanların Bogomill mezhebinden olmaları, Papalığın ve Sırların burayı yaklaşık üç yüz yıl süren dinî baskı altında tutmalarına sebep olmuştur. Bu mezhep, X. yüzyılda Filibe'de kurulmuş olup, Hristiyanlığın bâzı inançlarını reddetmiştir. O dönemde Balkanlara süratle yayılmış, İstanbul'da (Bizans), hattâ Rusya'da tesirini hissettirmiştir. Bu mezhep mensupları, özellikle XII. yüzyılda Bulgar Çarı Boris ve Sırp Kralı Stepan Nemanja tarafından şiddete başvuruyla susturulmuş; Bogomiller bunun üzerine Bosna'ya sığınmışlar ve Bosna bu mezhebe inananların yerleşim merkezi olmuştur.

274 Asırlardır Balkanlar'da devam etmiş olan zulüm ve haksızlıklar, Osmanlı Devleti'nin buralarda doğru ve âdil siyaseti sayesinde asırlarca hükümrân olmasını sağlamıştır. Osmanlının şefkatli ve âdil idaresi, Bosna'daki Bogomillerin kitle halinde İslâmiyeti kabullerine sebep olmuştur. Boşnak Bogomiller, Hristiyanlığın müsamahasızlığından İslâm'ın hoşgörüsüne sığınmışlardır. Günümüzde kullanılan Boşnak tâbiri de, Müslüman olmuş bölge halkına verilen isimdir.

Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman, Ortodoks, Katolik ve Hristiyanlar, Osmanlının bu bölgede hükümrân olduğu dönemde huzur ve asayiş içerisinde yaşamışlardır. Gerçi, zaman zaman komşu bölgelerdeki Sırp ve Karadağ isyanlarından Bosna-Hersek ve buranın ayrılmaz bir parçası olan Sancak bölgesi de etkilenmiş ve Müslüman ahali muhtelif yerlerde çeşitli baskı ve zulümlere maruz kalmıştır.

Ancak, bu bölgede huzurun bozulması ve zulüm döneminin başlaması, Osmanlının buralardan elini çekmesiyle ortaya çıkmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bölgeyi önce geçici olarak işgali, daha sonra da ilhak etmesi, bu bölgede zulmün ve baskının

başladığı dönemdir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun iki hâkim milletinden biri olan Macarlar, Bosna Müslümanlarına karşı daha toleranslı ve tarafsız davranmışlardır. Nitekim, Boşnak Müslümanların ileri gelenlerinden teşekkül eden heyetlerin, değişik tarihlerde Peşte'ye gidip dert ve isteklerini ilettiklerini belgelerle tespit edebilmekteyiz.

Buna karşılık, Avusturyalılar, destekledikleri Katolik Hırvatların, Müslümanlara yaptıkları zulüm ve baskıyı kamufle etmek için değişik bahaneler ileri sürmüşlerdir. Bunlar, Avusturya'nın bölgede yeni yollar ve köprüler yaptığı, eğitim faaliyetlerini düzenleyip modern okullar açtığı gibi propagandalardır.

Mahallî idarelerde görevli Müslümanların görevden uzaklaştırılması, Müslüman kadınların kaçınıp zorla dinlerinin değiştirilmesi, Müslüman çocukların Katolik okullarına gitmeye mecbur edilmeleri, camilerin kiliseye çevrilmesi, cami, ev ve tarla yakmak, Müslümanların arazi satın almalarını engellemek ve onları ağır vergilerle bunaltmak gibi, sözünü ettiğimiz zulüm ve baskılar belgeleriyle örnek gösterilebilir.

1521'de Bosna sancağı, Rumeli eyaletimizden ayrılarak müstakil sancak olmuş ve 1583'te eyalet statüsüne yükseltilmiştir.

1872'de Bosna'da demiryolu hatları hizmete sokulmuştur. 1876'da Bosnasarayında Türkçe öğretim veren bir Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne, yüksek derecede Gazi Hüsrev Bey Medresesi, Türkçe eğitim yapan 28 lise ve ortaokul, 917 ilkokul, pek çok orta dereceli medrese vardır. Hristiyanların kiliselerine bağlı Sırpça ve Hırvatça öğreten okullar yukarıda verilen rakamların dışındadır. Nüfus ise kesin olarak Müslümanların lehinedir.

Hersek sancağımızın merkezi olan Mostar şehrinde, 1878 yılında, mevcut 36 camiye karşılık; 2 Ortodoks Sırp ve 1 Katolik kilisesi vardır ki, bu nüfus oranına bir örnek teşkil eder.

1939'da ise, Saraybosna şehrinde cami sayısı 108'e, 1955'te 87'ye düşmüştür. Gradişka şehrinde 1934'te 26 olan cami sayısı,

1957'de 1'dir. 1890'da 12.000 nüfusa ve 12 camiye sahip olan Foça'nın, 1934 yılındaki nüfusu 4.600'dür. Ülkeye devamlı olarak Hırvatlar, bilhassa Sırlar yerleştirilmiştir.

Günümüzde de Sırlar, tarihte eşine rastlanmayan bir tarzda geçmişi yok etmiş ve asırlardır yan yana barış içinde yaşadıkları bir halka karşı soykırım hareketini hayâsızca sürdürmüşlerdir.

İnsanlığın malı haline gelmiş tarihî miras, mimarî ve kültür varlıkları şuurlu bir şekilde ve hunharca tahrip edilmiş; özellikle de, Osmanlının yapmış olduğu yollar, köprüler, inşa ettiği camiler, medreseler, kütüphaneler, hanlar, hamamlar, imarethaneler Sırlar tarafından sistemli bir şekilde tahrip ve yok edilmiştir.

Bosna-Hersek dünyanın gözleri önünde, insan hakları ve dinî hoşgörünün çağı kabul edilen günümüzde haritadan silinmeye çalışılmıştır. Gaziler diyârı Bosna-Hersek, bugün şehidler ülkesidir.

Bu eserde, milâdî 1516-1919 tarihleri arasına ait 96 belge yer almıştır. Bu belgelerin üç tanesi 1516, 1530 ve 1541 tarihli Bosna Kanunnâmeleri; diğer 93 belge ise 1875 tarihinden sonraki Avusturya ve Sırp mezâlimine, Bosna-Herseklielerin Osmanlıya sığınmalarına ve bununla ilgili antlaşmalara aittir.

Eser üç ana bölümden meydana gelmektedir:

Birinci bölümde, Bosna-Hersek'in coğrafî konumundan, nüfus ve etnik yapısından, tarihçisinden ve bu bölgedeki İslâm kültüründen bahseden giriş kısmı yer almıştır.

İkinci bölümde, belgelerin transkripsiyon ve özetleri bulunmaktadır. Özet ve transkripsiyonlardan sonra, belgelerde geçen terimlerle ilgili açıklamalar ile yer, şahıs ve müesse isimlerinden meydana gelen indeks ve giriş kısmının yazılmasında yararlanılan kaynaklara ait bibliyografyaya yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, belgelerin fotokopileri yer almaktadır. Eserin sonuna o dö-

neme ait renkli bir Bosna-Hersek haritası eklenmiştir.

- *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1993. - XXXVI, 734 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 11)

Bu eser, coğrafî, tarihî ve etnik özelliklerinden dolayı Türkiye için çok önemli olan Musul-Kerkük bölgesinin geçmişi ortaya koymakta ve günümüzdeki siyasî olaylara ışık tutmaktadır.

Kitap üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, 'Önsöz', 'Sunuş' ve bölgenin tarihi hakkında bir 'Giriş' kısmı yer almaktadır. İkinci bölümde, Musul Kanunnâmeleri, Osmanlı Devleti'nin bayındırlık faaliyetleri, bölgedeki aşiretlerin sebep olduğu huzursuzluklar, aşiretler arasındaki anlaşmazlıklar, bölgedeki yabancı unsurların faaliyetleri ve halkın Osmanlı idaresine bağlılığı, gayr-i müslim ahalinin haklarının Devlet tarafından korunması ve yeraltı kaynakları hakkında 96 belge yer almaktadır. Üçüncü bölümde, belgelerin fotokopileri verilmiştir.

Musul-Kerkük bölgesi, üzerinde bulunduğu coğrafyanın Anadolu ile Asya ve dolayısıyla Avrupa ile Asya arasında tarihî bir "yol" ve "geçiş mevkii" özelliği taşıması, içinde yer aldığı "Mezopotamya" bölgesinin daha ilkçağlardan beri dünyanın en önemli kültür ve medeniyetlerinin doğup geliştiği ve yaşadığı çok önemli bir merkez olması ve sahip olduğu yeraltı kaynaklarının zenginliği ile her zaman için ilgi odağı ve cazibe merkezi olmuştur.

Musul-Kerkük bölgesinin Türk tarihi açısından da oldukça önemli bir yeri vardır. Özellikle Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri ve burayı vatanlaştırmaları sırasında Musul-Kerkük önemli bir "üs" vazifesi görmüştür. Arap milliyetçiliği güden Emevîlerden sonra hâkim olan Abbâsiler zamanında, Türklerin devlet içindeki müessiriyetlerinin artması, Musul-Kerkük üzerinde nüfuzlarının artmasına da yol açmıştır. Abbasî Devleti'nin askerî yapısında çok önemli mevkilerde görev yapan Türk komu-

tanlar, bu sayede geniş bir çevre ve faaliyet sahası kazanmışlardır. Türklerin Araplardan ayrı yerleşim birimlerinde bir arada yaşamaları sayesinde asimilasyon tehlikesi ortadan kalkmış ve böylece bölgede Türk nüfusu hızla artmaya başlamıştır. Nitekim, zaman içinde bu şekilde bir "altyapı" kuran Türkler, yavaş yavaş "devletleşme" yoluna gitmişler ve sonunda Abbasi halifesine bağlı olsa da, Musul-Kerkük bölgesinin de sınırlarına dahil olduğu ilk Türk devleti olan "Tulunî Devleti"ni kurmuşlardır.

Türkistan Türklerinin batıya yönelmeleri, Tuğrul ve Çağrı beylerle başlayıp Alparslan ile sonuçlanan Anadolu üzerine akınları, burayı bir Türk ülkesi haline getirirken, bu "Türkleşme" hâdisesinden, yol üzerindeki Musul-Kerkük de nasibini almış ve bölge bir Türk yurdu haline gelmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti'nden sonra, Osmanlı Devleti hâkimiyetine kadar geçen süre içinde Musul-Kerkük bölgesinde Irak Selçukluları, Zengîler, Erbil Atabeyliği, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevîler gibi birçok Türk devleti kurulmuş ve bu devletlerin hâkimiyetleri döneminde de Türkistan'dan gelmeye devam eden Türkmenler sayesinde bölgedeki Türk nüfusu önemli miktarda artmıştır. Bu dönem içinde Moğol istilası ve Timur'un akınları ile de önemli sosyal değişiklikler ve çalkantılar yaşanmıştır.

Yavuz Sultan Selim tarafından 1517 yılında Osmanlı ülkesine katılan Musul ve Kerkük şehirleri, sahip oldukları durum itibarıyla gittikçe artan bir önem kazanmış ve Kanunî Sultan Süleyman döneminde Musul'un eyalet haline getirilmesi kararlaştırılmıştır.

Musul-Kerkük bölgesi, XIX. yüzyıldan itibaren, coğrafi durumu ve yeraltı zenginlikleri ile yabancı güçlerin dikkatini çekmeye başlamış, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz ve Fransızlar için mutlaka ele geçirilmesi gereken bir bölge haline gelmiştir. Nitekim bu yolda faaliyete geçen İngiltere, Osmanlı Devleti'nin savaşın mağlûpları arasında yer almasından istifade ederek, Musul-Kerkük bölgesi üzerinde hâkimiyet kurmak için her türlü yolu denemekten kaçınmamıştır.

Galip olmanın verdiği avantajları kullanarak, askerî açıdan durumunu sağlamlaştırdıktan sonra bölge halkına da kendini kabul ettirmenin yollarını arayan İngiltere, bölgenin etnik ve dinî yapısının çeşitliliğini kullanıp, yüzyıllardır ciddi bir problem olmadan Musul ve civarını yöneten Osmanlı Devleti ile halkın arasını açarak hedefine ulaşmanın yollarını aramıştır.

Bu çerçevede Türk olmayan Müslüman ve gayr-i müslim unsurlar arasına ayrılık düşüncesi yerleştirilmeye çalışılmış; Türk olmayan unsurlara "milliyet", Müslüman olmayanlara da "din" propagandası yapılarak, hemen hemen bin yıldır Türk toprağı olan bu bölge, Osmanlı Devleti'nden koparılmaya çalışılmıştır.

İngilizlerin bu propagandasından etkilenen halkın bir kısmı ile bâzı menfaat sahipleri İngilizlerle işbirliğine girmişler ve tebaası oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye başlamışlardır. Fakat bölgenin sağduyulu ve devlete sadık ahalisinin çoğunluğu bu oyuna gelmeyerek, Osmanlı Devleti yönetimi altında yaşamak istediklerini bildirmişler, hatta kimi zaman devletin kontrolü dışına dahi çıkarak, İngilizlere karşı silâhlı mücadeleye girişmişlerdir.

Doğudan batıya akan Türk topluluklarının yerleştirdikleri Musul bölgesinde ayrıca Kürtler, Araplar, Süryanîler, Keldanîler, Yakubîler ve Ermeniler gibi çeşitli din ve milletlerden toplumlar da yaşamaktaydı. Bu toplumların din ve milliyet farklılıkları öne sürülerek Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtılmaları daha kolay olduğundan, İngilizler özellikle bu konu üzerinde durmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü sınırlarının büyük ölçüde belirlenmiş olduğu Lozan Konferansı görüşmeleri sırasında da Musul konusu uzun tartışmalara sahne olmuş; ancak, bu konferans sonunda Musul'un statüsü ile ilgili kesin bir sonuç alınmadığından, konunun Lozan Konferansı'ndan sonraki bir tarihte sonuca bağlanması kararlaştırılmıştır. Nitekim Musul bölgesi, 1926 yılında yapılan "Ankara Antlaşması" ile, petrol üretiminden Türkiye'ye birtakım haklar tanınması kaydıyla,

İngiliz mandası altında kurulan Irak Devleti'ne bırakılmıştır.

Bu kitap ile yüzyıllar boyu Türklerle meskûn olup, Türk devletleri tarafından idare edilen Musul bölgesinin Osmanlı Devleti idaresinin son yıllarında sahip olduğu sosyal ve etnik yapı, bölgenin yaşadığı problemler, dinî ve millî azınlıkların durumu, ahali ile devlet arasındaki münasebetler, yabancı güçlerin oynadığı oyunlar ve halkın bunlara karşı gösterdiği tepki ve mücadele, Osmanlı Devleti tarafından bölgeye gösterilen hassasiyet ve ahalinin devlete bağlılığı gibi konuların ortaya çıkarılmasına; ayrıca, Musul-Kerkük bölgesinin tarihine geniş açıdan bakış imkânı sağlayarak günümüzdeki durumun daha gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesine çalışılmış ve konu ile ilgilinen araştırmacılara ilk elden kaynaklarla yardımcı olmak gaye edinilmiştir.

Eser üç ana bölümden meydana gelmiştir:

Birinci bölümde, Musul-Kerkük bölgesinin coğrafi durumunun, etnik yapısının ve tarihçesinin anlatıldığı "Giriş" kısmı bulunmaktadır.

"Giriş" bölümünde, bölgenin coğrafi konumu, tarım ve hayvancılığı, endüstrisi ve yeraltı kaynakları hakkında kısa ve özlü bilgiler verilmektedir. Ayrıca bölgenin idarî teşkilatlanması hakkındaki bilgilerden başka, daha çok dinî yapı dikkate alınarak düzenlenmiş nüfus istatistikleri ile bölgenin etnik yapısı aktarılmaktadır. Yine bu bölümde, Musul-Kerkük bölgesinin ilk çağlardan 1930'lu yıllara kadar tarihî gelişmeleri genel çerçevede incelenmiştir.

Kitapta yer alan 96 adet belgenin yansıttığı konuları şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

Musul Kanunnâmeleri:

Kitapta bulunan, Musul'a ait farklı tarihli dört kanunnâmede; ahalinin ürettiği, alıp sattığı mallar ile bu mal ve hizmetlerden alınacak vergiler de yer almaktadır. Bu sayede, bu bölgenin çeşitli dönemlerdeki sosyal yapısı

ortaya konmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Bayındırlık Faaliyetleri:

Osmanlı Devleti, Musul-Kerük bölgesinde, dönemine göre önemli sayılabilecek bayındırlık ve imar faaliyetlerine girişmiştir. Bunların arasında sulama kanallarının yapımı, telgraf hatları inşası, yol ve köprü yapımı, sanayi mektepleri ile yeni hastaneler inşası sayılabilir. Bu faaliyetlerle ilgili belgelerden başka bölgenin problemleri ve bu problemlerin çözümünü ihtiva eden "ıslahat lâyhaları" da kitapta yer almaktadır. Ayrıca, devletin vergi tahsil ederken halka eziyet etmemeyi prensip haline getirmesi ve çeşitli sebeplerle ahali dağılan köyleri yeniden canlandırması gibi konularda da çeşitli belgeler mevcuttur.

Bölgedeki Aşiretlerin Sebep Olduğu Huzursuzluklar:

Belgelerde, devlet otoritesi altında bulunmaktan hoşlanmayan ve feodal özelliklerinden sıyrılmamış durumdaki yarı göçebe aşiretlerin, gerek yerleşik halk ve gerekse devlet güçleri için sürekli bir tehdit teşkil ettikleri görülmektedir. Vergi vermemekte direnen ve üretimden çok yağma ve çapulculuğu kendilerine geçim yolu olarak benimsemiş olan bu aşiretler, devleti sürekli olarak meşgul etmiştir. Kendi aralarında savaştıkları gibi, yerleşik halkı da sürekli rahatsız eden aşiretlerin çıkardığı huzursuzlukları gidermek ve bölgeyi kalkındırmak için kurulan "ıslah heyeti"nin faaliyet raporları da kitapta yer almaktadır.

Aşiretler Arasında Anlaşmazlıklar:

Bölgede, Kürt ve Arap unsurlardan meydana gelen yarı göçebe aşiretler, yerleşik ahaliye ve devlete verdikleri zarardan başka, kendi aralarında da devamlı çarpışarak iç barışı sürekli tehdit etmişlerdir. En basit hırsızlık hâdiselerinin bile aşiretler arasında kan davasına yol açması ve güvenliğin sürekli ihlâl edilmesi üzerine, Osmanlı Devleti'nin bölgede tedbirler almasına rağmen tamamen başarılı olduğu söylenemez. Devlet, durumuna göre bazen cezalandırma, bazen de mükâfatlandırma yolları dışında bölgeye, yöreyi iyi tanıyan dira-

yetli idareciler tayin ederek, kontrolü sağlama-ya çalışmıştır. İç meselenin yanında, dış müdahalelerin de Osmanlı Devleti'ni ciddi bir biçimde rahatsız ettiğine dâir belgeler mevcuttur.

Aşiretlerin Yerleştirilmeleri:

Bölgede sürekli huzursuzluk kaynağı olan aşiretlerin kontrol altına alınabilmeleri için yerleşik hayata geçirilmeleri gerekiyordu. Devlet, aşiretleri bölgeye yerleştirmekten başka, çıkardıkları huzursuzluğu engellemek için zaman zaman bölgeden uzak yerlere de göndermiş, ancak bu aşiretler kısa bir süre sonra eski yerlerine dönmüşlerdir. Devlet, yerleşik hayata geçen aşiretlerin toprak, tohumluk ve benzeri her çeşit ihtiyacını sağladığı gibi, siyasi ve askerî tedbirlerin yanında okullar açarak eğitilmeleri hususuna da özen göstermiştir.

Bölgedeki huzursuzluk ve iç karışıklıklarla ilgili Türk aşiretlerinin adlarının geçtiği fazla bir belgeye rastlanılmamıştır.

Bölgedeki Yabancı Unsurların Faaliyetleri ve Halkın Osmanlı İdaresine Olan Bağlılığı:

İngilizler, Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerine dayanarak 1918'de Musul-Kerkük bölgesini işgal etmişlerdi. Bölge ahalisinin İngiliz işgali karşısında sessiz kalmayıp kendiliğinden direnişe geçtiği ve Osmanlı idaresini istediği, ayrıca İngilizlerle işbirliği yapan bâzı Arap ve Kürtlerin dahi yaptıklarından pişman oldukları bölgeden gelen raporlardan anlaşılmaktadır.

Musul-Kerkük ahalisinin Osmanlı Devleti ile olan sıcak münasebetlerine karşılık, işgalci İngilizler kendilerine tepki gösteren halkı bombalamışlar; bir kısmını da çeşitli vaatlerle Türkler aleyhine kışkırtmaya çalışmışlar, ancak bu çabalarında pek fazla başarı elde edememişlerdir. Halkın İngilizlerin yaptığı baskı ve zulmü, kin ve nefretle karşıladıklarını belgelerde görmekteyiz.

Gayr-i Müslim Ahalinin Haklarının Devlet Tarafından Korunması:

Musul-Kerkük bölgesinin nüfus çoğunluğunun Türk, Kürt ve Arap gibi Müslüman

unsurlardan meydana gelmesine rağmen, bölgede bâzı gayr-i müslim azınlıklar da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, vatandaşları arasında fark gözetmeme prensibi doğrultusunda bu unsurların problemleri karşısında hassas davranmış, bazen Müslüman unsurları dahi karşısına alarak meselelerini çözümlenmiştir. Onların her türlü dinî faaliyet ve yaşayışlarına izin vermiştir. Osmanlı Devleti'nin, gayr-i müslim unsurlara din değiştirme hususunda zorlama yapmayıp, sadece İslâmı kabul edenlerin mükâfatlandırılmış olduğu belgelerde yer almaktadır. Devlet, bu unsurlar arasında anlaşmazlıkları belgelerde görüleceği üzere, âdil bir biçimde çözmüştür.

Yeraltı Kaynakları:

Musul bölgesinin önemli yeraltı zenginliklerine sahip olduğu bilinmektedir. Belgelerde, bu bölgeler içinde petrol ve kömür aranması imtiyazının "Hazine-i Hassa"ya verildiği belirtildiği gibi, bölge petrol rezervlerinin yeniden tespit edilmesi gerektiği hususları ile ilgili yazışmalar da mevcuttur.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nde mevcut Musul-Kerkük bölgesi ile ilgili çok sayıdaki belge arasından 96 tanesinin seçilmesiyle meydana getirilen bu kitap ile bölgenin sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik ve hukukî yapısından, orijinal ve otantik kaynaklara dayanarak, bâzı kesitler sunulmuştur. Seçilen belgelerin mümkün olduğu kadar bölgenin mahallî özellikleri ile ilgili farklı yönlerini yansıtmalarına dikkat edilmiştir. Özellikle, bölgenin sahip olduğu zengin yeraltı kaynaklarının ortaya çıkmasından sonra bâzı yabancı devletlerin buraya olan ilgisinin artması ve bölge halkının bunlara gösterdiği tepki dikkat çekicidir.

Bu kitap ile, konuyla ilgilenen araştırmacılara yardımcı olunmaya çalışılmış; aynı zamanda, 1990 sonrasında dünya gündeminde çok önemli bir yer işgal eden Musul - Kerkük bölgesinde yaşanan olayları tarihî zemininin daha net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olunmak istenmiştir.

İkinci bölümde, belgelerin özet ve transkripsiyonları, belgelerde geçen bâzı önemli terimlerle ilgili açıklamalar, şahıs ve müessese adlarının yerlerinin belirtildiği "İndeks" ve "Giriş" kısmı için faydalanılan kaynakların verildiği "Bibliyografya" bölümleri yer almıştır.

Bu eserin, günümüzde Musul - Kerkük bölgesinde gelişen olayların yorumlanmasında devlet yöneticilerine ve tarihçilere rehber olacağı inancındayız.

-Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezâlimi I-II: 1906-1918; 1919 = Armenian violence and massacre in the Caucasus and Anatolia based on archives. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1995. - LXIII, 642; XI+452 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 23, 24).

Tarih boyunca Osmanlı asırları incelendiğinde, her dönemde Osmanlının âdil, müşfik ve hoşgörülü idaresini görmek mümkündür.

Türkler patronajları altındaki toplumlara ve azınlıklara karşı hep âdil, insafılı, dürüst ve müşfik davranmış; koruyucu olmuş ve hiçbir zaman müstemlekecilik politikası takip etmemişlerdir.

Diğer dinlere ve başka milletlere Türkün gösterdiği binlerce yıllık müsamaha, keskin tarih gerçeğidir. Osmanlı bu müsamahayı âdeta sistemleştirmiştir. Bu böyle olmasaydı, bugün pek çok ülkenin din ve dil coğrafyası şüphesiz bambaşka bir görünümünde olurdu.

Ermeniler, asırlarca hoşgörülü ve âdil idaresi altında huzur ve refah içerisinde yaşadıkları Osmanlı Devleti'nde ihanet ederek, Osmanlı topraklarını bölüp parçalanmada kendilerini maşa olarak kullanan Batılı devletlerin tuzağına düşmüşlerdir.

Osmanlı-Rus Harbi'nden önce bir Ermeni meselesi yoktur. Bu mesele, Rusya'nın, bâzı Türk şehirlerini işgal ettikten sonra, buradaki Ermenileri kendi emellerine âlet ederek

istiklâl amacı ile Bâbiâli'ye karşı kışkırtmasıyla başlamıştır. Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarına, Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapılmasına dâir hükümler konulmasından sonra, bu hükümlere dayanılarak, büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalelerde bulunmasıyla Ermeni meselesi ortaya çıkmıştır.

Aslında Ermeni meselesi, "Şark Meselesi"nin bir parçasını teşkil etmektedir. Bu meselenin temelinde, sunî olarak yaratılan ve "Şark Meselesi" adı ile anılan milletlerarası bir emperyalist stratejinin, güçler dengesi politikasının yattığı bilinmelidir.

Siyasî tarih terminolojisinde yer almış olan "Şark Meselesi" tâbiri, Osmanlı Devleti'nin batılı devletler tarafından parçalanmaya çalışılmasını ifade etmektedir. "Şark Meselesi" özetle, gayri müslimler için Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını ve kendi lehlerine reformlar yapılmasını, bu çerçevede kendilerini muhtariyete veya istiklâle götürecek taviz ve imtiyazlar koparmayı ifade etmektedir.

279

Osmanlı Devleti'nin siyasî çöküşünün hızlandığı bir dönemde, Batı'nın Osmanlı Devleti üzerindeki hesapları bakımından sunî olarak ortaya çıkarılan Ermeni meselesi bilinmelidir ki, Avrupa'nın ekonomik, fikrî, siyasî, dinî ve kültürel menfaatlerinden kaynaklanmıştır.

"Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezâlimi" adlı iki cildi yayınlanan eserde, Ermenilerin Anadolu ve Kafkaslarda plânlı olarak Türk nüfusunu yok etmeye çalışmaları belgeleri ile ortaya konulmaktadır.

Eserde yer alan belgelerin tamamına genel olarak bakıldığında, Ermeni çetelerinin 1906'dan sonraki dönemlerde yaptıklarının vahşet ve mezâlimin fevkinde ve soykırım olarak vasıflandırılabilirdir.

Eserin birinci cildinde, 1906-1918 yılları arasındaki olaylara ait 26 özet başlığı altında (256) belge yer almaktadır. Soykırımın en çok işlendiği yıllar bu dönemdedir.

ve Selahattin illerinin sınırları ile Bağdat'ın bâzı mahallelerine dağılmış bulunmaktadırlar. Türkmenlerin nüfusu, çeşitli sebeplerden dolayı Irak yönetimi tarafından gizli tutulmaktadır. Bir başka deyişle, Irak Türkleri'nin nüfusu, diğer etnik gruplar gibi, gerçek ve tarafsız bir sayımla ortaya konmamıştır.

Irak yönetimi uzun yıllardan beri, Irak'ta yaşayan Türkmenlere karşı bir asimilasyon ve yok etme politikası uygulamaktadır. Bu uygulamalar, siyasî ve kültürel baskılar, zoraki göç, Araplaştırma, Türkmen bölgelerindeki taşınmaz mal varlıklarının istimlak edilerek rejim yandaşlarına dağıtımı gibi muamelelerdir.

Irak Türkleri bu kadar zulme ve baskıya maruz kalmalarına rağmen, bugüne kadar bağlı oldukları Irak devletine karşı baş kaldırmamışlardır. Topraklarına bağlı olan insanların tek isteği, kendi topraklarında güven ve barış içinde, dil ve kültür varlıklarını koruyarak ve siyasî haklara sahip olarak insanca yaşamaktır.

282

Yüzyıllar boyu Türklerle meskûn olup, Türk devletleri tarafından idare edilen Musul - Kerkük bölgesinin tarihine ışık tutmak ve bu konuda araştırmacılara yardımcı olmak gayesiyle, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından "Musul - Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri/ 1525-1919" adlı eser 1993 yılında yayınlanmıştır.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nde mevcut Musul-Kerkük bölgesi ile ilgili çok sayıda belge arasından 96 adedinin seçilmesiyle meydana getirilmiş bu eserde, bölgenin sosyal, siyasî, kültürel, ekonomik yapısından, orijinal ve otantik kaynaklara dayanarak bâzı kesitler sunulmuştur. Bu çalışma ile, Musul-Kerkük bölgesinde yaşanan olayların tarihî zemininin net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olunmak istenmiştir.

Bu defa, 1920'lerden günümüze, Irak Türkleri ve Musul-Kerkük meselesi hakkında Türkçe ve yabancı dillerde yayınlanmış kitap, rapor, tebliğ, makale ve haber gibi ikinci

el kaynakları ihtiva eden bir bibliyografik çalışmanın araştırmacılar için yararlı olacağı düşünülmüştür. "Irak Türkleri Bibliyografyası" adlı çalışma, bu düşüncenin sonucu olarak hazırlanmıştır.

- *Bosna-Hersek Bibliyografyası = A Bibliography of Bosnia-Herzegovina.* - Ankara Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995. - 2 c. (LII, 1299 s.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı; yayın nu. 16).

Bosna-Hersek'in tarih ve kültürünü, bu arada son siyasî olayların gelişimini, Türk ve dünya kamuoyu önüne sermek; medenî Avrupa'nın gözü önünde işlenen soykırımı belgelemek maksadıyla hazırlanan bu bibliyografya, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce 1993 yılında yayınlanan "*Bosna-Hersek Bibliyografyası*" adlı çalışmanın devamı mahiyetindedir.

Bu bibliyografyada, Türkçe ve yabancı dillerde yayınlanmış 276 adet müracaat eseri, 1475 adet kitap, rapor, tez; 3835 adet dergi; 3645 adet gazete makalesi, 8886 adet gazete haberi olmak üzere, toplam 18.117 adet dokümana ait bibliyografik bilgi yer almıştır.

- *Binark, İsmet. Balkan Ülkelerinin Tarihî Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Önemi.* - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1996. - 20 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; yayın nu. 6).

Bu eser, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü İsmet Binark'ın, 10-12 Haziran 1996 tarihleri arasında Makedonya Cumhuriyeti'nin Ohrid şehrinde düzenlenen "Balkan Ülkeleri Devlet Arşivleri Genel Müdürleri Yuvarlak Masa Toplantısı"na sunduğu tebliğdir.

Tebliğde, Balkan Türklüğü, Balkanların Osmanlı tarihindeki yeri ve Osmanlı Arşivi'nin Balkan ülkelerinin tarihi bakımından önemi belirtilmektedir.

Tebliğin, "Importance of the Prime Ministry Ottoman Archives for Historical Sources of the Balkan Countries" adı ile İngilizce basısı da yapılmıştır.

- *Batı Trakya Türkleri Bibliyografyası*
= *A Bibliography of Western Thrace Turks*. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1996. - LXX, 329 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı; yayın nu. 17).

Türk-İslâm devlet geleneğinin en önemli unsurlarından biri olan hoşgörü sayesinde, Osmanlı Devleti; tarihte hiçbir devlete nasip olmayacak bir şekilde, halklarını barış ve refah içerisinde bir arada yaşatmıştır. Siyaset gereği, endoktrinasyon, yani sosyalleştirme metod ve usullerine başvurmadan, azınlıkları asimile etmeden bunu asırlarca sürdürmüştür.

Türk her devirde, her zaman, her gittiği yerde kurtarıcı olmuş; adalet dağıtıcı, medeniyet kurucu ve hürriyet getirici bir rol üstlenmiştir. Türk arşivleri bunun canlı şahididir.

Bugün Balkanlar'da ve özellikle Yunanistan'da yaşayan soydaşlarımız, vaktiyle ecdâdının gayri müslimlere gösterdiği medenî ve insanî anlayış, müsâmahe ve adâleti hiç bir Hristiyan devletinden görmemişlerdir. Hayatî menfaatleri Türkiye ile dost kalmayı icap ettiren Yunanistan da bu devletlerden biridir. Yunanistan, Batı Trakya'daki Türkleri asimile etme, Türk varlığına son verme politikasını, milletlerarası tepkilere rağmen dünden bugüne sürdürmektedir.

Bilinmelidir ki, Türk'ün tarih boyunca, gerek Balkanlarda gerekse Anadolu'da maruz kaldığı Yunan mezâlimini görmezlikten gelmek, hakkın ve adaletin bütününe öldürür.

Türk milleti olarak, kan davası gütmek, intikam almak gibi hareketlere başvurmak, inancımıza da, tarihî şeref ve asâletimize de yaraşmaz; ancak hakikatleri ortaya koymak, unutulmamalıdır ki, millî, insanî ve aynı zamanda bir ilmî vazife ve mükellefiyettir.

Batı Trakya'da yaşayan soydaşlarımız, buldukları bölgeyi vatan olarak kabul et-

mişlerdir. Bu topraklarda, Müslüman - Türk kalarak yaşamak istemektedirler.

Bizler, Batı Trakya Türkünün, doğup büyüdüğü topraklar üzerinde insanca yaşama hakkına, dinine, diline, gelenek ve göreneklerine saygı gösterilmesini istemekte ve beklemekteyiz.

Batı Trakya Türküne, Batı Trakya'daki Türk varlığına yapılan haksızlıkları Türk ve dünya kamuoyu önüne koymak, aynı zamanda soydaşlarımızın Türk kimliklerini belgelemek amacıyla hazırlanan bu bibliyografyada, Türkçe ve yabancı dillerde yayınlanmış 98 adet müracaat eseri, 252 adet kitap, rapor, tez; 1288 adet dergi, 548 adet gazete makalesi, 2324 adet haber; 38 adet ilâve olmak üzere, toplam 4548 adet dokümana ait bibliyografik bilgi yer almaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki
Türk Dünyasına Ait Belge Örnekleri

Belge: 1

Yunan Hükûmeti'nin Hristiyan Halkı Silâhlandırıp Müslüman Halkın İdaresinde Olması Gereken Mektep, Medrese ve Vakıfhaneleri Zorla İşgal Ettiği

[Müslümanlar üzerindeki zulmün şiddetlenerek daha da arttığı; Osmanlı Hükûmeti ile Yunan Hükûmeti arasında çıkabilecek bir savaşta Müslümanların katledilmesi için Hristiyanlara silâh dağıtıldığına dâir haberler alındığı; Müslümanların mektep ve medreselerine jandarma zoruyla Rum mubacirlerinin yerleştirildiği ve Hristiyan ve musevîlerin mektepleri açıldığı balde İslâm mekteplerinin açılmasına izin verilmediği; vakıfların idaresi Atina Antlaşması'na göre Müslümanlara verilmesine rağmen vakıf hanelerinin zorla işgal edilip gelirlerine el konulduğuna dâir Selânik Müftüsünün Dabiliye Nezâreti'ne gönderdiği tabirâtı.]

9 Eylül 1330 (22 Eylül 1914)

Selânik Heyet-i İslâmiyesi

Dabiliye Nezâretine

Marûz-ı dâileridir,

Bu havalide eksik olmayan zulüm ve yolsuzluk olayları daha çok şiddet kazanmıştır. Küfür, dövme ve mal gasbı meseleleri adiyattan telakki edildiğinden ve bunların tek tek anlatılması bıkkınlık vereceğinden önemli gördüğümüz bazı meseleleri madde madde arz etmekle yetineceğim. Siroz hattı üzerinde Akıncalı İstasyonu karşısında Stepneke Köyü'nde bir Müslümanın geceleyin evine girerek kendisini, eşini ve çocuğunu öldürdüler. Lankaza kazasının Hacıbayramlı Köyünden dört Müslüman Selânik'ten köyelerine giderlerken içlerinden biri Güvezne civarında kurulan pusudan atılan üç el silâhla vuruldu. Gelmerye'nin Atmacalı köyünden bir çoban öldürüldü ve bir diğer çoban da çeşitli yerlerinden yaralandı. Karaferye'nin Ağustos kasabasından bir Müslüman öldürüldü. Lankaza'ya bağlı Ravanay İslâm köyü halkından iki Müslüman bir çift öküz hakkında sorgulanmak için çağırıldıkları Lankaza'ya giderlerken yolda birisi başı kesilerek, diğeri ise boğazı yarıya kadar kesilip çeşitli yerlerinden yaralanmak suretiyle öldürülmüştür. Şu olaylar birkaç gün içinde meydana gelmiştir. Müslüman halk bu gibi feci hallere marûz kalmaktadır. Zaten Trakya'dan gelmiş olan Rum muhacirler burarlarda Müslümanlara katliam uygulayacaklarını açıkça söyleyerek korku salmaktadırlar. Osmanlı hükûmeti ile Yunanistan arasında çıkabilecek bir savaşta Müslümanları öldürmek için Hristiyanlara silâh dağıtıldığı Osmanlı dostu yabancı konsoloslardan birisi tarafından özel olarak ihbar edilmiş ve Hristiyanların alenen sergiledikleri kin ve şurda burda rastladıkları masum Müslümanları öldürmek, telef etmek, dövme ve para ve eşyalarını gasbetmekten ve sövüp hakaret etmekten çekinmemeleri de bunu göstermektedir. Zaten muhacirlerin bazı çiftliklere ve köylere giderek Müslüman halkın emlâk ve arazisini korkusuzca zapt ve işgal etmeleri ve Selânik'te İslâm malı olarak boş buldukları dükkân, mağa-

za ve hatta hamamları kendilerine mesken edinmekten çekinmeyip cami, tekke ve medreselere dahi yerleşmeleri ve bu konuda biteviye yapılan müracaatların hiç bir tesirinin görülmemesi, cereyan eden olayların hükûmetin müsamaha ve belki de müsaadesinden kaynaklanmakta olduğunu teyid ediyor. Zaten göçmenler ibadethanelerle akarati zaptederken jandarmaların açıktan desteğini alıyorlar. Kısacası Sulu Paşa, Pinti Hasan, Balat ve Lonca Şehabettin Camileri'yle Karababa Dergâhı'na ve Saatli ve Yusuf Paşa Medreseleri ile bütün Müslüman mekteplerine jandarma kuvvetiyle göçmen yerleştirilmiş, Müslüman halk ibadethanelerinden, öğrenciler ve çocuklar da ilim ve marifet tahsilinden mahrum edilmiştir. Hele hele mekteplerin Eylül başında açılması hükûmet tarafından kararlaştırılmasına ve Hristiyan ve Musevi mekteplerinin çoğunun açılmış olmasına rağmen işgal edilen Müslüman mekteplerinden bazılarının tahliye edilip açılması konusunda yaptığımız yazılı başvurumuz kulak ardı edilmekle kalınmayıp bir cevap bile verilmemiştir. Burmalı Camii esasen buraların fethinden sonra yapılmış olduğu halde bir bakkalın ifadesine dayanılarak kiliseye dönüştürülmüş, benim bu konuda verdiğim bilgiler ise gözönüne alınmamıştır. Atina anlaşması'nda bütün İslâm vakıflarının yönetiminin ve kiliseye dönüştürülen camilere vakfedilen İslâm akaratinin vakıf mahsullerinin sair İslâmi hususlara sarfedilmek üzere İslâm cemaatine ait olduğu açıkça belirtilmiş olduğu halde, fakir Müslümanların yerleştirilmesine mahsus İslâm fakirleri vakfı hanelerinin birçoklarının içerisinde bulunan yetim, kimse-siz çocuk ve kadınlar zorla çıkarılarak buradaki Hristiyan halk tarafından zapt ve işgal olunmuş ve bu konuda da hükûmetçe yazılı olarak şikâyette bulunulduğu halde sonuçsuz bırakılmış ve yukarda zikredilen camilere bağlı vakıflar da bazı kimseler tarafından kiliselere aittir denilerek zorla zaptedilip kiracılarından tehditle kira bedellerinin alınmakta olmasının haksız bir davranış olduğuna dâir duyurularımız da hükûmetçe ehemmiyetsiz bulunmuştur. İslâm vakıflarının defterlerinin teslimi

Handwritten text in Ottoman Turkish script, consisting of approximately 15 lines of dense cursive writing.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, consisting of approximately 15 lines of dense cursive writing.

Handwritten signature or stamp in Ottoman Turkish script.

Handwritten signature or stamp in Ottoman Turkish script.

hakkında bugüne kadar yaptığımız müteaddit müracaatlarımız da aynı şekilde sonuçsuz kalıyor. Burada düçar olduğumuz durum kısaca arz edildi. Bunlar hakkında gerekenin icrasıyla hatt-ı hareketimizin tayinini istirham ve mevcut durumun devamının bütün Müslümanların göç etmelerine sebep olacağına da gözden uzak tutulmamasını arz eylerim. Bu konuda emir ve ferman padişah hazretlerinin- dir.

9 Eylül 1330

Selânik Müftüsü

Ahmet bin Ali

BOA. HR. SYS. 13 Mükerrer, belge sıra nr. 268.

Belge: 2

Kırım'ın Düşmana Karşı Savunulması

286

[Hristiyanlar'ın birbirleriyle ittifak ve ittihad üzere İslâm memleketlerine saldırıp bazı bölgeleri istilâ ederek İslâm abalisini esir edip gündün güne fesat ve şekavetlerini arttırarak Tuna'ya kadar gelmeleri sebebiyle; Bucak'a varıp düşmana ne taraftan taarruz etmek faydalıysa oraya hareket olunmasının uygun olacağı ve bu konuda Vezir-i Azam Siyavuş Paşa'ya gönderilen mektubun mefhumunca bugüne kadar kendisinin sadakat ve ittihadına güvenildiği ve hizmetlerinden memnun kalındığı, Kırım'da düşmanı yok etmek için gerekli tedbirin alınıp Kırım'ın ileri gelenlerine durumun izabı hakkında Kırım Hanı Selim Giray'a yazılan name-i hümayun.]

A. Ra. 1099 (15 Ocak 1688)

Kırım hanı hazretlerine nâme-i hümayûn

"El-küfrü milletün vâhidetün." [Küfür tek millettir.] mefhumu gereğince topyekün Hristiyan milletlerin anlaşıp bir araya gelerek İslâm memleketlerine yönelik bölge bölge istilâ hareketlerinde bulunmaları, Müslümanla-

rın ellerinde bulunan nice kaleleri ve şehirleri yağmalayıp ahalisini esir alarak gündün güne fesat ve zulümlerini arttırmaları cihetiyle "Faktül'l-Müşrikîne haysü vecedtümûhüm." [Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürünüz.] ayet-i kerimesi meâlince İslâm dinine mensup herkes ve özellikle din büyükleri ve hükümdarlara gazâ ve cihad farz-ı ayn olduğundan "Ve şâvirhüm fi'l-emri fe-izâ azemte fetevekkel ala'llâhi fehüve hasbühü." [Bir işe karar verdiğinde, işinde onlarla istişare et; daha sonra Allah'a tevekkül et, O sana yeter!] âyet-i kerimesinin manâsı gereğince o taraflarda gün görmüş tecrübeli ve yaşlı cesur beyzâdeler, savaşçı Tatar askerleri (Kıyamet günü Allah yardımcıları olsun!) ile görüşülerek Tuna nehri donduğunda Allah'ın yardımının bizim için olduğunun idrakiyle inşaallah Bucak'a gelip savaş gereçlerini ve harp levazımını hazırlayıp din düşmanları ne taraftan başkaldırırlar, ortaya çıkarlarsa o tarafa yönelinerek Allah'ın yardımıyla hezimete uğratmak ve düşman tehlikesini bertaraf etmek hususunda yeterince dikkat gösterilmesinin makûl ve münâsib görüldüğü Vezîr-i Azam Müşir Siyavuş Paşa'ya (Allah onun yüceliğini sürdürsün!) gönderdiğiniz mektubunuzdan malumumuz olmuştur. Siz ki, dededen babaya, Devlet-i Aliyyemiz'in ve hanedanımızın dostu ve Südde-i Saadetimiz'in gün görmüş işbilir kişileri olarak şu ana kadar din gayreti ve saltanatımızın ırz ve namusu uğruna lâyıki şekilde hizmet etmiş olmanızdan ötürü görüş ve düşüncelerinize itimad ederek, sadakat ve istikametinize güvenerek sizden, atalarınızdan daha çok sadakat ve esaslı hizmet beklediğimizden ve dinî gayretinizi ızhar ettiğinizden tekrar hayır duamıza mazhar olmuştunuzdur. Berhudar olun ve iki cihanda yüzünüz ak olsun! Yüce Allah din düşmanlarının başları üzerine kılıcınızı daima berrak eylesin! Şimdi çokça dikkat ve ihtimam gösterilmesi gereken bu nazik konuyu tekrar size havale ettiğimi bildiren mektubum tarafınıza gönderilmiştir; elinize geçtiği zaman din gayreti ve saltanatımız uğruna düşmandan intikam almak ve kötülüklerini bertaraf etmek ne şekilde mümkündür; oralarda zuhur eden din düşmanlarının ne durumda olduklarını en iyi sizin bilmeniz hasabıyla konu size havale

edilmiştir. Konuyu ayrıntılı olarak ele alıp mü-nasip şekilde hareket ve Allah'ın yardımıyla çalışıp gayret ederek ortaya koyacağınız hiz-met makbulüm olduğunda hayır dualarıma ve çeşitli ihsanlarıma mazhar olmanız mukarrer-dir. Düzenlenen bu sefer için zât-ı âlîlerine, kendileriyle birlikte bu savaşa katılacak olan-lara ve Tatar askerlerine sefer mühimmatı ola-rak lazım olanları bildirmekten geri durmaya-sınız.

Evâil-i Ra. 1099.

BOA. Name-i Hümayun Defteri, nr. 5, s. 19-22.

Belge: 3

Kırım, Kazan ve Kafkasya'dan İlim Öğrenmek İçin Gelenlerin Ortaokul ve Yüksek Okullara Kabul Edildikleri

[Kırım, Kazan ve Kafkasya Müslüman abalisinden bir kaç kişinin İstanbul'a gelerek ilim öğrenmek ve daha sonra memleketlerinde bunu öğretmek maksadıyla Dâru'l-Fünûn ve Dâru'l-Muallimin-i Şabane'ye dinleyici sıfa-tıyla kaydolmak istedikleri; Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da yapılan görüşmeler sonunda, her sene sekiz kişinin Dâru'l-Muallimin-i Rüşdiye ve on iki kişinin de Dâru'l-Fünûn-ı Şaba-ne'nin bazı bölümlerine kabul edilmelerinin uygun görüldüğü.]

21 Safer 1326 (25 Mart 1908)

Bâb-ı Âlî

Meclis-i Mahsus

26

2 Mubarrem 1326 tarihli mazbata-i maruza sureti

Maarif Nezareti'nden gelip aramızda okunup mütalaa olunan tezkirede, İslâm câ-miasına ve mukaddes Hilafet-i Kübrâ'ya ma-nen olan bağlılık dolayısıyla İstanbul'a gelip

Belge: 2

هـرم نفاً حضرته نامة هـا یوز:

الکفر رذيلة واحسن مضمونا وترده جملة ملائمتها دار بر بنده اتفاق وانقادا وند
مالک اسلامیه به طرف نظر مستیلا و اندی اسلام مذنبه قلع و معارج
اشباع و اها لیسن کفیلین مستیلا لئلا یذوب کوندن کونسا دوشقا و تری
تجارتا اولخله فاکلوا المشرکین حیث وجدوا ثم مرمونجه دین اسلام اول
هر فزده و با خصوص تاجداران دین شاهی و حکمداران زمان فرمای صابیرا
سلامین اسلام زمانا اولخله غزاوسها دویز عین اولمین و شاوره عرفالامر
فاناعنت فتوکل علی الله وهو حسب منهنجه اول طرفین امور دین و دار
آزموده سن و اختیار سیرزایان شیاعت ستاد و عساکرمانا غزاعیاد
نصره الله تعالی الیوم لیسما یله مقابله اولدقن مبرطونه بجد اولدقن
تحمیل کلام کتیب نصرت پیام ایله انشاء الله تعالی بو تیاعه کلوب سیایب
سفره یاقوت حرب و قال امامه و سانه هر طرفدن دشمنین علیه و طموند
ایدیبه اول طرف حرکت و بنا یرا الله تعالی عجز و تدبیر و دفع مضرتا عباد
سیرت و قنایه معقول و مناسب کولدن دستوراکر و مستیلا غیر
تنظام العالم ناظم مناظلام وزیر اعظم سیاه و شایان ادم الله تعالی اولدق
ارسال اولان کتوب کوزک منهنجه علم عالم شمول خسر و انحرط و شامل اولدق
سزایا عجز بود و لت علیه ایدیبون و دما نخلدارا غزایا خیر طوطی
و ایستادن ستاد تاشینا نرک اوردیبه نرک کارکاری اولوب بو آنه دیکنیز
دینین و اشورها یومدن عرض و ناموس سلطنته لایق و موافق خدوات
حلیله الاثنا وجوده کوزوش خدمتکاری اولدق و عکدن غیر ری اخیذین
و قنایه استاد قریب کوزه هر وجه اعمادها یوز و صداقت و استقامت کوزا اخلدق
خالصه مترو تمل اولوب واجداد صداقتا نصافا نرکدن زباصح سیرت
کلی خدمت ایدوب اولدق و نظریه بنا طرف صداد سزور اولدق و تیرد دینه کوز
انظار و ایشا و ایدوب و کوزا اجدن کوزارد عای خیر لیاقتا سزاملو کوز نرکدن
اولدق سزور عرض دار اولدق سزور کوزا نرکدن بود کوزا قریب و شیاعت و عفا
حسبنا ری انما اعدای دینین سزور سزور و لدریما و نرکدن کوزا قریب اولدق
ایدیبه اولدق سزور لایق لایق ایدوب کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن
سزور اولدق سزور اولدق سزور اولدق سزور اولدق سزور اولدق سزور اولدق
کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن
دشمنین دین و عفا و دوزخ قریبدن ایدوب کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن
کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن
نرکدن تمام قریب و شعور کوزا اولدق سزور سزور سزور سزور سزور سزور
اخلدق کل حصونین ایا کوزه حرکت دینا تالله تعالی و بصره اولدق
سیرت و قنایه کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن
خدمت کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن
اشراف کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن کوزا اجدن
فکره رهبر ایچون جناب امام ایلرینه و معازر و سبها ددولون سلطنت
شیاعت ستاد و میرزایان و سزور ایدوب و سزور ایدوب و سزور ایدوب و سزور ایدوب
سزور سزور ایچون لایق اولدق سزور لایق اولدق سزور لایق اولدق سزور لایق
عرض و اعلامدن سزور اولدق سزور اولدق سزور اولدق سزور اولدق سزور اولدق

BOA. Name-i Hümayun Defteri, nr. 5, s. 19-22.

tahsil görüp daha sonra memleketlerine dönüp oradaki İslâm mekteplerinde ilim neşretmek üzere Dâru'l-Fünûn-ı Şahane ve Dâru'l-Muallimîn'e dinleyici sıfatıyla devam etmek arzusunda oldukları beyanıyla arzularının kabulü Kafkasyalı Kasım ve Kazanlı Ahmed imzalarıyla verilen arzuhallerde istida ve Kazan, Kırım ve Dağistan vs. Müslüman ahalisinden birçok kişinin de aynı arzu ile müracaat etmekte buldukları Dâru'l-Muallimîn Müdüriyeti'nden bildirilmiş olup Dâru'l-Muallimîn ve Dâru'l-Fünûn-ı Şahane şube ve sınıflarının talebesi ise mevcut düzenlemelerle sınırlı ve Osmanlı tebeasından olmakla kayıt altına alınmış olduğundan özel bir izin verilmedikçe bu gibilerin kabul edilemeyeceğinden ve müracaat edenlere red cevabı verilmesi de uygun olmayacağından Kırım, Kazan ve Kafkasya gibi yabancı memleketlerin Müslüman ahalisinden olup yalnız tahsil için geldiklerini ve daha sonra memleketlerine dönünce orada ilim neşredeceklerini ve iyi hal sahibi olduklarını güvenilir evrak ile ispat etmek ve yaş ve bilgi olarak girecekleri mekteplerin tedrisatını takibe muktedir olmak ve sınıf ve mezuniyet imtihanlarından hariç tutulmak ve bitirenlere yalnız birer tasdikname verilmek şartıyla her sene sekiz efendinin Dâru'l-Muallimîn-i Rüşdiye'ye ve oniki efendinin de menşe ve tahsil derecelerine göre Dâru'l-Fünûn-ı Şahane Ulum-ı Aliyye-i Diniye ve Edebiyat ve Fünun şubelerine dinleyici sıfatıyla kabul olunmalarının ve Dâru'l-Fünûn'a devam edecek olanlardan belirlenen ücret alınmak ve Dâru'l-Muallimîn'e gireceklere de maaş verilmemesinin usul olarak benimsenmesinin uygun olacağı gösterilmiş ve bu uygulamanın Kırım, Kazan ve Kafkasya'nın Müslüman ahalisinin padişahın inayetiyle maarif nimetlerinden istifade ederek Hilafet-i Kübrâ'ya olan manevî bağılıklarının sağlamlaşmasına sebep olacağı ve müsbet sonuçlar doğuracağı anlaşıldığı için gereğinin adigeçen nezarete havalesi uygun görülüp yukardaki tezkire takdim kılındı.

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadaret
Amedi-i Divan-ı Hümayun

662

Devletli efendim hazretleri,

Kırım, Kazan ve Kafkasya Müslüman ahalisinden bazı kimseler Dersaadet'e gelerek daha sonra memleketlerindeki İslâm mekteplerinde ilim neşretmek üzere tahsil için Dâru'l-Fünûn ve Dâru'l-Muallimîn-i Şahane'ye kabullerini istediklerinden adigeçen bölgeler Müslüman ahalisinin Hilafet'e olan manevî bağılıklarının güçlendirilip artırılması için padişah tarafından bunların arzularının karşılanmasıyla beraber her sene adı geçen ahaliden sekiz efendinin adı geçen mekteplere kayıt ve kabulleri ve teferruatı hakkında Maarif Nezareti'nin tezkiresi üzerine Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'dan kaleme alınan mazbata 2 Muharrem 1326 tarihinde huzura arz olunmuştu. Müracaat ve talebin tekrarı dolayısıyla adı geçen mazbatanın sureti takdim kılınarak muhtevası hakkında çıkacak irade-i seniyyenin hükmünün yerine getirileceği beyanıyla tezkire yazıldı efendim.

21 Safer 1326

Sadrazam

11 Mart 1324

Ferid

Belge: 4

Azerbaycan Hanlarının, İran'da Ortaya Çıkan Ağa Mubammed Han'a Karşı Osmanlı Devleti'nden Yardım İstekleri

[İran'da ortaya çıkan Ağa Mubammed Han'ın durumuna ve Azerbaycan hanlarından Şuşa Hanı İbrahim Halil Han ile Revan Hanı Mubammed Han'ın Devlet-i Aliyye'den yardım talebi için Çıldır valisine elçiler gönderdiklerine ve Ağa Mubammed Han'ın harekâtına göre gereken tedbirin alınacağına dair Erzurum ve Çıldır valileri ile Bayezid mutasarrıfından gelen mektupların bulâsa ettirilip takdim edildiği bususundaki Sadaret arzı üzerine, padişahın takdim edilen evrakı görüğünü bildiren hatt-ı hümayunu.]

(1204) (1789-1790)

*Şevketli, kerametli, mehabetli, kudretli
veliyi-i nimetim efendim padişabım,*

Bu defa Erzurum ve Çıldır valilerinden gelip hulâsa edilen bir takım yazışmalar ile Revan hanının adigeçen Erzurum valisine Farsça mektubu tercüme ettirilerek takdim olundu. Adigeçen tahriratın muhtevası ana-hatlarıyla; İran'da istiklalini ilan eden Ağa Muhammed Han'ın durumunu ve Azerbaycan hanlarından Şuşa Hanı İbrahim Han ve Revan Hanı Muhammed Han'ın Devlet-i Aliyye'den imdat talep etmek amacıyla Dersaadet'e gönderilmek üzere daha önce Çıldır valisi tarafına gelen adamlarının bu defa Deraliyye'ye gönderildiği ve Ağa Muhammed Han'ın hile ve zararından sınırı korumak için basiret ve ihtiyatın elden bırakılmaması gerektiğini belirtmekten ibaret olup gönderildiği belirtilen şahıslar Dersaadet'e geldiklerinde Kapı Kethudası Süfyan Ağa'nın hanesine misafir verilmiştir. Adı geçenlere nasıl davranılmak gerekirse bundan sonra padişaha arz olunur. Kaldı ki,

İran'da başıboşluk ve kargaşanın hiç bir zaman arkası kesilmeyip İran hanları devamlı birbirleriyle çekişip savaşmakta olduklarından onların kavgalarına Devlet-i Aliyye'nin müdahalesi gerekmeyeceği ve Ağa Muhammed Han dedikleri adamın da yakında belasını bulacağı her ne kadar aşikâr ise de basiretli davranılıp ihtiyat tedbirlerinin gözetilmesi gerektiğinden İran hududunda olan muhafızlar her halükârda basiret ve uyanıklık neyi gerekiyorsa onu yapmaları konusunda daha önce uyarılmış olup bu defa da basiret ve uyanıklığın gerekliliklerini yerine getirmeleri için tekiden uyarılacakları ve bundan sonra adigeçen Ağa Muhammed Han'ın tavır ve hareketinin alacağı şekle göre gerekenin yapılacağı ve Ağa Muhammed Han'la ilgili olarak Bayezid Mutasarrıfı İshak Paşa'dan gelen başka bir yazının da özetlenerek padişaha arz olunduğu, ferman...

BOA. Hatt-ı Hümayun, nr. 8488.

Belge: 4

بادشاه

شکلو کرمانلو مهابند فدوتلو ولتعمم اقدام
بودفعه اورضوم وایسهرلرقدون برطاقم تحریات وروو ایروب جلدور وایسهرلرقدون فدوتلو وولتعمم اقدام
شاهزاده اولدری فارس العیاره کاغذی اولمخله شادالیهامانک تحریاتلی ملامه وغان سرمدیه لک کاغذی نرجه ایترولوب منگور
شاهزاده لری بیرونی ایچون تقدیم خاکبای ملک لری قلدی. تحریات منگور لک خلاصه مائل ابرانه الهار تقدیر ایدو انا محمد خانک
احدالقی واور با بجان هاملر نوله شوشی خان ابراهیم خان دروآن خانک محمد خانک دولت علیه استدار منته در سعاد کونر لک
اورور مقدمه جلدور وایسهرلرقدون کلور امدی بودفعه در علیه بر ارسال اولدغی وانا محمد خانک کیدر منته در سعاد کونر لک
ایچیه لغایم حرم وایشاطم رعایت اولمن لوزمه دن ایدر کتفه یاندو عبادت اولوب دگر اولغان بیعتدر رسا دنه وارد اولمخله تید
کفده ای سفیان انا فولر لک خانسه سافر در لشدور مزبور لره نر معقوله معامله اولمن اقبنا ایدر ایس برون میکور خانک انا هانزیم
عرض اولور قالدیم جمع وایانه ابرانه شوشی واخلال منقطع اولوب خانان ایران علی الدوام بر بر لره سازمه وصال ابر کلور
اندرلر منانه لر نه دولت علیه لک ملاخله سی اقبنا اینه جی وانا محمد خان ویر کلری ایدر دمی قریب بلور سی بر دمی هر قدر نکار
ایس دمی ماسم حرم وایشاطم رعایت وخیل لزمه دن اولمخله حدود ابرانه اولره محاطه قهرمانه مقتضایه بصیرت وایشاطم ایدر
اقدام ایلری معذمه تیه اولمن اولوب بودفعه دمی ماسم فقط و بصیرت رعایت ایلری تیه و تأکید اولم جی و برون منکر بر
انا محمد خانک طبر وحرکتی ز صدور لری کسب ایدر ایسه اولوقت اقبنا سنه کوره عمل وحرکت دیز جی وایشاطم محمد خانک بقدر
کیسانه وارز بایرید منصرفی سی باشادنی شترجه تحریات وروو ایروب خلاصه وعضور شاهانه لر نه عرض اولمخله تفصیلی
معالله لر نه معلوم عالی لری بیرویه جی قریب علم سامیلری بیرویه لر نه فرمان شکلو کرمانلو مهابند فدوتلو ولتعمم اقدام
بادشاه محمد زکدر

*Çin Tarafından Zabtedilen Kaşgar'ın
Çinliler'e Burakılmaması İsteği*

[Kaşgar Emiri Yakub Han'ın vefatı ile tahta geçen oğlu Bey Kulu Han, Hoten ve Turfan Valileri'nin isyanları ile meşgul iken Çinliler'in Kaşgar'ı savaşız zabtederek Hoten Hakimini Niyaz Hakim'i katlettikleri; beş milyon nüfusla zengin yeraltı kaynaklarına sahip Kaşgar'ın sabık emirinin, Saltanat-ı Seniyyeye bağlılıklarının ifadesi olarak para bastırıp hutbe okuttuğu, dolayısıyla bu vilâyetin, Memalik-i Mahrusa'dan sayılması sebebiyle Çinliler'de bırakılmamasının isabetli olacağına dâir Kaşgar Piyade Askeri Kumandanı Mehmed Han'ın ifadelerini havi layiha takdim yazısı.]

10 M. 1297 (25 Aralık 1879)

Cenab-ı Hak, Osmanlı ülkesini muhafaza buyursun. Kaşgar Hükümeti'nin bundan önce takdir-i ilahî sonucu düşer olduğu zorlukların, Halife hazretlerinin mühim meselelerle meşgul oldukları şu sırada arz ve beyan olunması vicdanen beni rahatsız etmektedir. Bununla birlikte İstanbul'a gelen Kaşgar Piyade Askeri Kumandanı Mehmed Han'ın bazı ifadelerinin arz ve beyanına cüret olunur.

Cenab-ı Hak, padişah hazretlerini madî ve manevî elemelerden muhafaza buyursun. Kaşgar Emiri Yakup Han vefat edince oğlu ve veliahdı Bey Kulu Han emir olmuştur. Ancak Hoten Valisi Niyaz Hakim kendi idaresi altındaki eyaletle hüküm sürmek iddiasıyla Kaşgar emirine itaatsizliğe ve fesatçılığa cüret etmiş; Turfan Valisi Hakim Han Tura da isyan etmiştir. Bunun üzerine Kaşgar emiri mecburen asayiş sağlamaksadıyla Turfan ve Hoten taraflarına asker göndermiştir. Çinlilerden seksen bin civarındaki asker Urumçi'ye varmış ve altı bin Çin askeri ansızın Kaşgar'a varıp hücum ederek savaşmaksızın vilâyeti ele geçirmiştir. Daha sonra Hoten hakimi bulunan Niyaz Hakim Çinliler tarafından öldürülmüş ve bu sebeple Kaşgar vilâyeti perişan olmuştur. Adı geçen emir de daha sonra maiyetiyle birlikte Taşkent'e dönmüştür.

Tahkik ettiğime göre Çin hakanının vefat eden babasını kabrinden çıkarıp yakarak ve Çin'in pek çok vilâyetini dağıtarak bundan önce Çin'den firar edip gizlice Kaşgar havasına giren Dahodarin ve Şohdarin adlı kişilerin yakalanması için Çin hakanınca görevlendirilen ve Urumçi'ye geldikleri zikredilen seksen bin kişilik askerden altı bin kişilik müfreze Kaşgar'ı İslâm askerinden boş bulmaları üzerine orasını savaşmaksızın zaptetmişler ve orada kalmışlardır. Kaşgar daha önce Çinlilerden temizlenerek Osmanlı padişahına tabi olmuş ve İslâmiyetle müşerref bulunmuş olduğundan Çinliler devamlı bir surette buranın idaresini ellerinde bulunduramayacaklarını, bunun için Müslümanlarla bir savaşı göze almaları gerektiğini, bunun da mümkün olamayacağını bildiklerinden vilâyetin idaresini Müslümanların elinde bırakmışlar ve kuru gürültüden başka birşey yapmadıkları, bütün Müslüman ahalinin iş padişahın kendilerine yardımında bulunmasını bekledikleri tarafıma gelen tahrirattan ve adı geçen hanın şifahi ifadesinden anlaşılmaktadır.

291

Kaşgar'ın sahib olduğu yirmi dört adet vilâyet ve şehirlerde tahminen beş milyon Müslüman nüfus mevcut olup her vilâyetin kendisini güzel bir şekilde idare ile muhafaza edebileceği aşikârdır. Hatta Kaşgar'dan seksen bin hane ve büyük bir gümüş ve altın madeni ile bunlara denk pek çok madenler olup başka vilâyetlerden hiçbir şekilde yardıma muhtaç değildir. Hoten vilâyetinde ise toprak mahsulleri ve müteaddid madenlerden başka mamül ve gayri mamül otuz üç mahallinden altın çıkartılarak ihraç edilmektedir. Yarkend adlı büyük şehirde de külliyetli miktarda altın ile karışık bakır madeni ile altın gibi kıymetli müteaddid madenler olduğu; zikredilen diğer eyaletlerin her birinde de zengin madenler bulunduğu şüphesizdir.

Bana gelen yazışmalardan ve mahalli evraktan anlaşıldığı ve tarafımdan da bilindiğine göre, Çinlilerin Kaşgar'a vararak muharebe etmeksizin orasını ele geçirmelerine kendilerinin de pek memnun olmadıkları muhakkaktır. Çünkü böyle bir askeri firkanın kendi-

lerinden oldukça kalabalık Müslüman arasında bulunmaktan memnun olmayacakları ve bilahare bir saldırı olursa buna karşı koyamayacakları aşikârdır. Daha önceleri Müslümanların şecaatle kahramanlarına şahit olmaları onların bu kanaatlerini kuvvetlendirmiştir.

Kaşgar vilâyetinin sabık ve şimdiki emiri, Osmanlı idaresine tabi olarak halife namına sikke basmakta ve hutbe okutmaktadırlar. Bu sebeple zikredilen yerler Osmanlı ülkesinden addedilmektedirler. Muharebesiz zabtolunması dostane bir şekilde Çin hakkına, hususî bir memur gönderilerek bildirilse, bunu kabulden kaçınmayacağına büyük ölçüde inanmakta-

yım. Böyle büyük bir toprağın savaşmaksızın Çinlilerin elinde bırakılmasına, Devlet Hazinesi'nin şu buhranlı zamanında gönlüm ve vicdanım razı değildir. Bu durumu yüce padişahın herkesce malum merhametlerine arz eder ve bu hususta efendimizin isabetli emir ve فرمانlarını istirham eylerim.

Fi 10 Muharrem 1297

Fi 13 Kânun-ı Evvel 1295

Duacınız
Yakup

BOA. Yıldız Esas Evrakı, Kısım. 33, Evrak no. 1638

Belge: 5

292

Belge 5: A historical document in Ottoman Turkish script, consisting of two main sections. The top section is dated 'Fi 10 Muharrem 1297' and 'Fi 13 Kânun-ı Evvel 1295'. It contains a long, dense text in Ottoman Turkish script, likely a letter or official report. The bottom section is dated 'BOA. Yıldız Esas Evrakı, Kısım. 33, Evrak no. 1638' and contains a shorter, more structured text, possibly a decree or official order, with a signature at the end.

روسیہ داک الفو اسلوب دارہ سہ شرف ساریں معہ ہر کتابہ اسلوب ہر مکتوبہ کتبہ در سالی طبع ابرکت اور نہ کہیں بر دہلی مطبعہ حیا بہ مختلف النسخہ ہر ابراز و مقام حروف کما مملوہ روسیہ اظہار مساع
است سے ہر کتابہ کما مملوہ روسیہ اظہار مساع است سے ہر کتابہ کما مملوہ روسیہ اظہار مساع است سے ہر کتابہ کما مملوہ روسیہ اظہار مساع
قماح ہوا و اظہار مساع کما مملوہ روسیہ اظہار مساع قماح ہوا و اظہار مساع کما مملوہ روسیہ اظہار مساع قماح ہوا و اظہار مساع کما مملوہ روسیہ اظہار مساع
یہ کتابہ کما مملوہ روسیہ اظہار مساع قماح ہوا و اظہار مساع کما مملوہ روسیہ اظہار مساع قماح ہوا و اظہار مساع کما مملوہ روسیہ اظہار مساع

BOA. Y. A. RES. nr. 138/27

Belge: 6

Rusya'daki Müslümanların Eğitim-
lerini Geliştirmek Maksadıyla
Osmanlı Matbaa Harfleri
Gönderilmesi

[Rusya'daki Müslümanlar arasında eği-
timi yaygınlaştırmak maksadıyla mekâtib-i İslâmiye'ye mahsus kitap ve risaleleri tab etmek üzere Mehmed Zahid Şamil'in vekili bulundu-
ğu matbaa hesabına muhtelif cins Osmanlı burufunun imaliyle ibracına ruhsat verilmesi hakkında Dabiliye Nezareti'nin tezkiresinin takdim edildiğine dâir Sadaret tezkiresi.]

6 B. 1324 (25 Ağustos 1906)

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadaret
Amedi-i Divan-ı Hümayun
2146

Devletli efendim hazretleri,
Rusya'daki Müslümanlar arasında ilmin yayılması maksadıyla Müslüman mektepleri-

nin ihtiyacı olan kitap ve broşürler basılmak üzere vekili bulunduğu matbaa hesabına muhtelif türde Osmanlı harflerinin imal edilip Rusya'ya gönderilmesine müsaade edilmesi Muhammed Zahid Şamil mührü ile verilen arzuhalde talep edildiğinden bu konunun Dabihye Nezareti'ne bildirilerek istenen harflerin imal ve ihracına izin verilmesinin Rusya'daki İslâmî eğitimin yayılmasına hizmet edeceği ve Osmanlı harflerinin oraya ihrac edilmesinde bir sakınca görülmediğine dâir adı geçen nezaretten gelen tezkire ekte sunulmuş olup bu konuda ne şekilde irade buyurulur ise gereğinin yapılacağı beyanı ile bu tezkire takdim edilmiştir.

6 Receb 1324 Sadrazam
12 Ağustos 1322 Ferid

BOA. Y. A. RES. nr. 138/27

Sonuç

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Türk dünyasına yönelik bu yayınları ile üzerine düşen tarihî, aynı zamanda millî bir görevi yerine getirmekte ve bu konudaki çalışmalara öncülük etmektedir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Türk Cumhuriyetlerine ve Türk dünyasına yö-

nelik çalışmalarından dolayı, Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet Binark, 1993 yılında Türk Ocağı Merkez Heyeti'nce "Prof. Dr. Osman Turan Türklük Araştırmaları Armağanı" ile; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ise, 1994 yılında Türkiye Yazarlar Birliği'nce "Kamu Yayıncılığı" dalında birincilik armağanı ile ödüllendirilmiştir.

Sevinç ve gururla ifade edelim ki, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin, tarihî hakikatlerin ilmin ışığında açıklanması için birinci el kaynak olarak kullanılması ve düne nazaran daha rasyonel bir şekilde hizmet vermesi gerçekleşmiş ve bunun birbirinden güzel sonuçları alınmaya başlanmıştır.

Devlet arşiv hizmetlerinin millî seviyede ve köklü bir şekilde ele alınarak, gerekli mev-

zuat düzenlemeleriyle bir devlet politikası haline getirilmesi, Türk devlet ve millet, kültür ve ilim ve nihayet Türk arşivciliği adına memnuniyet ve gurur verici kalıcı hizmetlerdir.

Bunun yanı sıra, yürütülen millî arşiv politikasına uygun olarak, Cumhuriyet dönemi arşivlerinin, merkezî bir şekilde kontrol altına alınması yolundaki reform çalışmaları da gerçekleşmiştir.

Bilinmelidir ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişten geleceğe uzanan devamlılığı, ancak millî arşivlerinin korunması ve değerlendirilmesi ile mümkün olabilecektir. Unutulmamalıdır ki, bir devletin ve milletin tarihi, devlet ve millet hayatının öz çizgilerini taşıyan, onun millî kimliği olan arşivlerinde gizlidir.